

**ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

УДОВИЧЕНКО ІРИНА ВІТАЛІЇВНА

УДК 37.091.33:373.5:91(043.3)

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ УЧНІВ
10–11 КЛАСІВ НА ПРОФІЛЬНОМУ РІВНІ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (географія)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Роботу виконано в Інституті педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Топузов Олег Михайлович,
Інститут педагогіки НАПН України,
директор, віце-президент НАПН України.

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Шищенко Петро Григорович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри географії України;

доктор педагогічних наук, професор
Криловець Микола Григорович,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи;

доктор педагогічних наук, доцент
Вішнікіна Любов Петрівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
доцент кафедри географії та
методики її навчання.

Захист відбудеться «12» вересня 2019 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.05 в Інституті педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті (<http://undip.org.ua/>) та в науковій частині Інституту педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д.

Автореферат розіслано «09» серпня 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. Г. Назаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства одним із визначальних його пріоритетів є освіта як важливий складник становлення громадянина в сьогоdnішньому мобілізованому, мультикультурному світовому просторі. Актуальне завдання теперішньої вітчизняної школи – формування компетентних випускників закладів загальної середньої освіти, здатних не лише застосовувати здобуті знання та вміння на практиці, а й, критично їх оцінюючи, робити висновки, узагальнення, виконувати нові завдання, що постають перед ними в процесі розвитку глобалізованого світу. Пріоритетними напрямками розвитку сучасної освіти в новій українській школі є зміщення акцентів на оволодіння учнями системою практичних дій та застосування отриманої інформації на практиці, вироблення ціннісних орієнтирів, формування вмінь, навичок, ключових, загальнопредметних, предметної географічної компетентностей. У контексті євроінтеграційних та геоінформаційних процесів виконання цього завдання зумовлює необхідність реформування змісту географічної освіти та процесу навчання географії учнів на профільному рівні, що потребує пошуку нових методичних підходів до розв'язання означеної проблеми.

Входження освітньої системи України до європейського соціокультурного простору актуалізує реформування всіх ланок загальної середньої освіти на підставі вимог Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», концептуальних підходів до організації освіти, які закладено в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, Концепціях: реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», профільного навчання в старшій школі. Одним із концептуальних засад нової української школи є реалізація компетентнісного підходу в процесі профільного навчання учнів 10–12-х класів закладів загальної середньої освіти, що проходить наскрізною лінією через усі освітні галузі та змістові лінії нових програм, одержуючи щоразу реальне діяльнісне, особистісне й соціально значуще втілення в навчальному матеріалі з географії. Цей предмет має значний потенціал щодо формування в учнів компетентностей, що сприяють їх подальшому самовдосконаленню та самореалізації.

Актуальним з огляду на зазначене вище є питання різнобічного дослідження методичних засад навчання географії на профільному рівні, зокрема: пошук ефективних шляхів підвищення якості географічної освіти в Україні; оновлення змісту, форм і методів організації освітнього процесу з географії; осучаснення навчально-методичного забезпечення; використання інноваційних та інформаційних технологій відповідно до євроінтеграційних процесів, на основі концептуальних вимог до нової української школи, цьому й присвячене презентоване дослідження.

Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на змісті державних нормативних документів і спираються на концептуальні положення, результати, висновки з філософії освіти, психологічної теорії діяльності, педагогіки, дидактики, теорії та методики профільного навчання географії в

школі, аналіз яких дає можливість зробити умовивід про актуальність порушеної проблеми на кожному етапі розвитку освіти, а її розв'язання – перспективним у контексті вимог до нової української школи (НУШ).

Аналіз педагогічної літератури, масової практики, досвіду організації освітнього процесу закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) з навчання географії на профільному рівні дозволив виявити низку *суперечностей між*:

- зростаючими вимогами суспільства до якості освіти випускників ЗЗСО та недостатньою розробленістю методичних засад навчання географії на профільному рівні;

- потребою в навчанні географії на профільному рівні як важливою складовою подальшої фахової підготовки випускників та обмеженістю науково-методичного розв'язання цієї проблеми, зокрема, дидактичних і методичних розробок, практичних рекомендацій для вчителів-предметників;

- наявністю напрацювань із функціонування профільних шкіл та відсутністю наукового обґрунтування методичних засад навчання географії на профільному рівні в контексті вимог до НУШ;

- вимогами щодо оперування учнями комплексними знаннями в процесі профільного навчання географії та недостатньою розробленістю діагностувального інструментарію дослідження потреб учнів на профільному рівні навчання географії, методичного забезпечення роботи вчителів, зокрема інтегрованого, компетентісно та географічно орієнтованого спрямування;

- вимогами щодо методичної грамотності вчителів у контексті НУШ та рівнем їх психологічного налаштування, мобільності в імплементації інновацій, здатності навчатися впродовж життя, від реалізації яких залежить успіх нововведень, що впроваджуються в систему географічної освіти.

Подолання окреслених суперечностей можливе за умов теоретичного обґрунтування й упровадження в процес навчання учнів 10–11-х класів людино- та географоцентричної методичної системи (відповідно до стратегічних напрямів оновлення освітньої системи України), що передбачає перевірку експериментальної методики навчання географії на профільному рівні та засад навчально-методичного забезпечення (НМЗ) змісту географії.

Навчання географії на профільному рівні дозволяє розв'язати методичну проблему, характерну сучасному етапу розвитку географічної освіти, – *усунення суперечностей між* уявленням учнів про географію як науку про природну різноманітність географічної оболонки Землі та шкільним предметом, зміст якого висвітлює різні факти й розкриває основні географічні закономірності. Здійснене дослідження дає можливість розширити межі шкільної географічної освіти й створити передумови задоволення освітніх потреб учнів 10–11-х класів у географічному сегменті, зокрема, щодо формування інтегрованого світосприйняття, цілісної картини світу й адекватного самовизначення в ньому на засадах компетентісного, діяльнісного, гуманістично та географічно орієнтованого підходів, що передбачає наближення наукового знання до особливостей його практичного застосування учнями в реальному житті. Тож вивченню методичних засад навчання географії

на профільному рівні, психолого-педагогічних особливостей процесу пізнання просторово-часових закономірностей у географії, методичних аспектів використання компетентнісного підходу до навчання географії учнів 10–11-х класів; розробленню концептуальних засад добору, структуруванню змісту навчання географії на профільному рівні й присвячене це наукове дослідження.

У такий спосіб об'єктивні потреби розвитку освіти в Україні, практика профільного навчання географії, а також теоретико-методична нерозробленість проблеми навчання географії учнів 10–11-х класів у контексті вимог НУШ зумовили актуальність та вибір теми дисертаційного дослідження **«Методичні засади навчання географії учнів 10–11 класів на профільному рівні»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні засади дисертаційного дослідження пов'язані та спираються на державні документи в галузі середньої, вищої, післядипломної педагогічної освіти і відповідають на законодавчому рівні інноваціям в освіті, зокрема реформі Міністерства освіти і науки України «Нова українська школа» (2017 р.).

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України з проблеми «Науково-методичне забезпечення навчання географії України в загально-освітніх навчальних закладах» (державний реєстраційний номер 0112U000397).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 6 від 22.06.2017) та узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 5 від 26.09.2017).

Тематичні блоки дисертаційного дослідження входять до планів роботи кафедри теорії і методики змісту освіти, навчально-методичних відділів Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (2007–2019 рр.).

Об'єкт дослідження – освітній процес із географії на профільному рівні навчання в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – методика навчання географії на профільному рівні учнів 10–11-х класів.

Мета дослідження – розробити та науково обґрунтувати методичні засади навчання географії учнів 10–11-х класів на профільному рівні.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що навчання географії на профільному рівні учнів 10–11-х класів закладів загальної середньої освіти буде ефективним за умов застосування компетентнісного підходу та шляхом:

1) організації освітнього процесу з урахуванням психолого-педагогічних засад навчання географії учнів старших класів, специфіки навчання на профільному рівні;

2) урахування компетентнісно орієнтованого, інтегрованого, діяльнісного, комплексного підходів щодо навчання географії на профільному рівні;

3) дотримання засадничих принципів наочності, науковості, доступності, системності, наступності, інтеграції, комплексності, систематичності,

диференціації та врахування просторово-часових закономірностей у географії в процесі навчання на профільному рівні;

4) формування методичної системи навчання географії на профільному рівні в сукупності моделей (структурної, конструкційної, структурно-організаційної, організаційно-функціональної, структурно-логічної, педагогічних) на засадах антропологічної та географоцентричної парадигм;

5) розроблення методичних засад змісту навчання, навчально-методичного забезпечення та дотримання педагогічних умов навчання географії на профільному рівні.

Для досягнення мети визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми навчання географії учнів на профільному рівні у філософській, історико-педагогічній, психолого-педагогічній науці, науково-методичній та спеціальній (фаховій) літературі, сучасній освітній практиці для визначення методологічних основ дослідження проблематики навчання географії на профільному рівні.

2. З'ясувати сутність та обґрунтувати методичні засади навчання географії на профільному рівні, психолого-педагогічні умови конструювання та реалізації змісту, особливості формування навчальних понять у процесі пізнання просторово-часових закономірностей у географії з урахуванням вікових психологічних особливостей учнів 10–11-х класів.

3. Визначити принципи проектування, підходи щодо реалізації змісту географії, способи використання компетентнісного підходу до розроблення НМЗ змісту навчання географії на профільному рівні, методично обґрунтувавши та розробивши навчально-тематичні плани (НТП), навчальну програму, банки запитань і тестових вправ до електронних (Е) збірників, регіональний навчальний географічний комплекс, конспекти інтегрованих уроків, методичні рекомендації.

4. Розробити й теоретично обґрунтувати методичну систему навчання географії на профільному рівні людино- та географоцентричного спрямування (ЛГЦС), експериментально дослідивши педагогічну доцільність її впровадження в практику діяльності ЗЗСО.

5. Створити й теоретично обґрунтувати педагогічні моделі НМЗ змісту навчання географії на профільному рівні та колективно-компетентнісної взаємодії суб'єктів освітньої діяльності, структурно-організаційну модель процесу навчання географії на профільному рівні, конструкційну – підрядної супідрядності складових НМЗ.

6. Розробити організаційно-функціональну модель методичної діяльності педагогів, визначивши напрями підготовки вчителів географії для реалізації процесу навчання на профільному рівні; експериментально перевірити чинники, що сприяють ефективній її реалізації.

7. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови навчання на профільному рівні, проаналізувавши рівень підготовленості (знаннєвий, діяльнісний, ціннісний компоненти) учнів 10–11-х класів до вивчення, а вчителів – до навчання географії на профільному рівні.

Концептуальні засади дослідження ґрунтуються на державних нормативних документах і спираються на концептуальні положення щодо модернізації та реформування освіти в Україні (Л. Гриневич, В. Кремень, В. Огнев'юк та ін.).

Організація навчання географії на профільному рівні уможлиблюється засобами методичної системи навчання на засадах антропологічної та географоцентричної парадигм, що спрямована на розв'язання зазначених суперечностей і стосується:

– *концептуально-парадигмального рівня*, який полягає в методичному обґрунтуванні процесу навчання географії на профільному рівні в людино- та географоцентричній методичній системі на засадах компетентнісного, діяльнісного, особистісно та гуманістично орієнтованого підходів;

– *змістово-теоретичного рівня*, що містить сукупність психологічних, педагогічних та географічних аспектів навчання;

– *процесуально-технологічного рівня*, який визначає способи застосування методики навчання географії на профільному рівні, що охоплює загальну її характеристику, закономірності, специфіку, принципи, прийоми реалізації тощо.

Теоретичну основу дослідження становлять: психолого-педагогічні основи навчальної діяльності (Ш. Амонашвілі, Л. Виготський, П. Гальперін, Дж. Гілфорд, Є. Кабанова-Меллер, Я. Коменський, А. Маслоу, І. Підласий, Л. Рибалко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.); теоретичні основи становлення географічної освіти (М. Баранський, О. Барков, С. Рудницький та ін.), дослідження людиноцентризму (В. Андрущенко, В. Кремень, А. Маслоу та ін.) та географічного центризму (О. Афанасьєв, К. Мезенцев, Т. Назаренко, І. Пилипенко, В. Шевченко та ін.), розвитку географії як шкільного предмета (В. Жерделя, О. Половинкін, Ю. Саушкін, І. Шоробура та ін.); теоретичні засади підготовки, підвищення кваліфікації вчителів (О. Бугрій, О. Жемеров, І. Зязюн, М. Криловець, В. Фрицюк та ін.).

Методологічною основою дослідження є концептуальні положення педагогічної науки про сутність диференційованого, діяльнісного, інтегрованого, компетентнісного, особистісно орієнтованого навчання (І. Бех, Н. Бібік, Л. Величко, М. Гриньова, К. Гуз, В. Ільченко, О. Леонт'єв, Н. Лукашова, І. Малафійк, М. Піддячий, Г. Пустовіт, С. Рубінштейн, С. Рудишин, О. Савченко, П. Сікорський, А. Фурман, І. Якиманська та ін.); реалізації принципів системності, об'єктивності, науковості, наступності (Н. Буринська, Н. Грейвз, Ю. Мальований, В. Онищук, А. Хуторський, А. Цимбалару та ін.); використання освітніх технологій (П. Барабоха, С. Кобернік, О. Скуратович, О. Пехота, О. Пометун, О. Федій, В. Шаталов та ін.); дидактичних і методичних основ шкільної географічної освіти (Н. Бескова, Н. Буринська, Л. Вішнікіна, Т. Гільберг, Р. Гладковський, Л. Зеленська, С. Кирилук, В. Корнєєв, Н. Муніч, О. Надтока, Л. Покась, В. Самойленко, Г. Уварова, О. Шаблій, П. Шищенко, Б. Яценко та ін.); організації профільного навчання учнів (О. Адаменко, Н. Аніскіна, О. Браславська, М. Бурда, Л. Даценко, І. Доброскок, Л. Круглик,

Л. Липова, О. Локшина, Т. Назаренко, О. Овчарук, Л. Паламарчук, В. Рибалка, Л. Тименко, О. Топузов, О. Ярошенко та ін.)

Методологія та методи дослідження дібрані відповідно до об'єкта, предмета, мети дослідження і визначених наукових завдань, для розв'язання яких використовували такі **методи дослідження**:

– *теоретичні* – джерелознавчий системний аналіз філософської, історико-педагогічної, психолого-педагогічної, методичної, географічної, як вітчизняної, так і зарубіжної, літератури відповідно до теми дослідження; комплексний теоретичний аналіз і синтез наявного педагогічного досвіду з проблеми навчання географії на профільному рівні, що дало можливість з'ясувати сучасний стан теорії і практики, підходи й напрями становлення та розвитку педагогічних ідей у цій галузі, сформулювати концептуальні основи, поставити завдання дослідження; теоретичного моделювання – у визначенні методологічних і теоретичних основ досліджуваної проблеми; теоретичного порівняння й узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду – в обґрунтуванні змісту, педагогічних умов навчання географії на профільному рівні; систематизації – на етапі добору засобів оброблення одержаних результатів;

– *емпіричні* – психологічні та педагогічні методи збирання емпіричних даних: діагностичні (анкетування, інтерв'ювання, опитування, тестування, бесіди), обсерваційні (спостереження, моделювання), прогностичні (експертне оцінювання), експериментальні (педагогічний експеримент); кількісного та якісного оброблення результатів дослідження: математично-статистичного оброблення й оцінювання даних, збереження та візуалізації одержаної інформації, комп'ютерних методів оброблення даних, графічного моделювання; експериментального обґрунтування актуальності й доцільності обраної проблеми, перевірки ефективності створених моделей та розробленої методичної системи навчання географії на профільному рівні ЛГЦС.

Експериментальною базою дослідження були: *заклади вищої освіти* (Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди), *заклади післядипломної педагогічної освіти* (Івано-Франківський ОППО, Київський ОПОПК, Полтавський ОППО, Рівненський ОППО, Сумський ОППО, Херсонська академія неперервної освіти, Черкаський ОПОПП); *методичні кабінети, відділи (управління) освіти* (Білопільської, Глухівської, Лебединської, Решетилівської райдержадміністрацій; Лебединської, Роменської міських рад); *заклади загальної середньої освіти* Івано-Франківської, Київської, Полтавської, Сумської, Херсонської областей.

За допомогою урочних і позаурочних форм роботи в підсистемах організаційної та пізнавальної діяльності впродовж 2007–2019 років досліджувалися різні складові методичної системи з географоцентричним змістом навчання, до апробації та впровадження елементів якої, крім

учнів (456 осіб) і вчителів (267 осіб), були залучені директори закладів загальної середньої освіти (25 осіб), їх заступники (43 особи), начальники органів управління освіти (29 осіб), завідувачі методичних кабінетів (39 осіб), слухачі курсів підвищення кваліфікації вчителів (620 осіб), педагоги в міжкурсовий період (127 осіб), викладачі та студенти географічних спеціальностей педагогічних закладів вищої освіти (302 особи).

Науково-педагогічний пошук здійснювали впродовж 2007–2019 рр. та охоплював такі **етапи дослідження**:

– *перший – теоретичний* (2007–2010 рр.), здійснено теоретичний аналіз філософської, психологічної, педагогічної, фахової, навчально-методичної літератури та нормативно-правових документів з означеної проблеми; з'ясовано рівень її розробленості; вивчено досвід діяльності ЗЗСО з навчання географії на профільному рівні; визначено та обґрунтовано основні теоретичні положення дослідження: об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження; сформульовано робочу гіпотезу; визначено концептуальні засади дослідження та експериментальні заклади; обрано необхідні методи наукового пошуку; проведено пошуковий експеримент;

– *другий – дослідно-експериментальний* (2011–2016 рр.), здійснено аналіз існуючих підходів до навчання географії в школі на профільному рівні; визначено рівень готовності учнів і вчителів до реалізації процесу навчання географії на профільному рівні та проведено констатувальний експеримент; розроблено методику дослідження; складено та реалізовано програму формувального етапу дослідження; здійснено експериментальну перевірку ефективності розробленого змісту, засобів як складових моделей (структурної, конструкційної, структурно-організаційної, організаційно-функціональної, структурно-логічної, педагогічних) у методичній системі навчання географії на профільному рівні ЛГЦС, форм андрагогічної діяльності за обраним напрямом (діагностувальний етап);

– *третій – методичний* (2017–2019 рр.), здійснено систематизацію, узагальнення одержаних у процесі теоретичного аналізу та дослідно-експериментальної роботи даних; обґрунтовано педагогічні умови навчання географії на профільному рівні; розроблено методичні рекомендації з організації навчання географії учнів 10–11-х класів на профільному рівні; завершено літературне оформлення монографії та дисертаційного дослідження; сформульовано загальні висновки дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в розробленні та обґрунтуванні методологічних і методичних основ модернізації змісту та процесу навчання географії на профільному рівні, сутність яких складають ідеї людиноцентризму, географічного центризму, поєднання компетентнісного, інтегрованого, діяльнісного, комплексного підходів у контексті ідей НУШ.

Уперше на основі конкретизації та логічної єдності філософсько-культурологічних і психолого-педагогічних чинників обґрунтовано: організаційно-методичні аспекти й педагогічні умови навчання географії на профільному рівні в контексті вимог НУШ, психолого-педагогічні умови

проектування та реалізації змісту навчання географії учнів 10–11-х класів на профільному рівні й принципи його конструювання, специфіку формування науково-методичних знань про просторово-часові закономірності в географії з урахуванням вікових психологічних особливостей учнів 10–11-х класів; сконструйовано методичну систему навчання географії на профільному рівні на засадах антропологічної, географоцентричної парадигм та на основі розроблених моделей: структурно-логічної – методологічних основ дослідження, конструкційної – підрядної супідрядності тематичних понять, педагогічних: НМЗ із географії та колективно-компетентнісної взаємодії суб'єктів освітньої діяльності, організаційно-функціональної – методичної діяльності; запропоновано введення до науково-методичного обігу поняття «колективно-компетентнісна взаємодія» (К-взаємодія); зроблено вибірку навчальних понять щодо просторово-часових закономірностей у географії, запропоновано графічне співвідношення обсягу й змісту навчального поняття, перелік додаткових понять із географії до навчальних програм профільного рівня; розроблено НТП, навчальну програму, банк запитань – елективного курсу «Lean-логістика в географії» для навчання учнів 11-х класів на профільному рівні; запропоновано нову форму роботи – логістичний практикум (логіпрактикум); сконструйовано блок-кальку сторінки підручника географії для навчання на профільному рівні; розроблено конспекти інтегрованих уроків, банки: запитань компетентнісного (К-спрямування), інтегрованого спрямування, тестових вправ Е-збірників, завдань логіпрактикумів, регіональний навчальний географічний комплекс (РНГКс), дорожню карту, методичні рекомендації, НТП підвищення кваліфікації вчителів географії в контексті вимог НУШ.

Удосконалено структурно-організаційну модель процесу навчання географії на профільному рівні та структурну модель науково-методичного знання з географії; методика навчання географії, зокрема, модернізовано зміст навчання, уточнено дефініцію понять: «навчально-методичне забезпечення» (НМЗ), «навчально-методичний комплекс» (НМКс), «навчально-методичний комплект» (НМКт) із конкретизацією відповідних аббревіатурних скорочень, «здібні», «обдаровані» (адаптовано до проблеми дослідження).

Дістали подальший розвиток теоретичні та дидактичні засади навчання географії; психолого-педагогічні умови навчання географії учнів 10–11-х класів; методичні засади навчання географії на профільному рівні; засоби використання компетентнісного підходу щодо розроблення НМЗ змісту навчання географії на профільному рівні.

Теоретичне значення дослідження визначається запропонованою методичною системою до побудови процесу навчання географії учнів на профільному рівні в ЗЗСО на засадах антропологічної, географоцентричної парадигм у сукупності моделей; психолого-педагогічним обґрунтуванням конструювання та реалізації змісту навчання географії на профільному рівні з уточненням поняттєво-категоріального апарату та введенням до обігу поняття «К-взаємодія»; добором ефективних засобів навчання географії, адекватних завданням і змісту; застосуванням методик психолого-педагогічної діагностики готовності суб'єктів освітньої діяльності до вивчення (навчання) географії на

профільному рівні, що в сукупності дало можливість підтвердити ефективність розробленої методичної системи ЛГЦС.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні та впровадженні в педагогічну практику педагогічних умов реалізації процесу навчання географії на профільному рівні, що відображено в розроблених: 5 моделях (та 2 удосконалених), НТП, навчальній програмі елективного курсу «Lean-логістика в географії» для профільного навчання учнів 11-х класів, конспектах інтегрованих уроків, банках запитань К-спрямування (блочно-модульне поєднання 425 запитань) і тестових вправах Е-збірників, РНГКс (навчальні посібники (з грифом МОН України, листи: від 09.02.2010 № 1/11-645, від 15.06.2016 № 2.1/12-Г-376), навчальні географічні карти, розвивальні ігри), переліку додаткових понять із географії до навчальних програм профільного рівня, тематичних запитань до курсів за вибором, завданнях логіпрактикумів, блок-кальці сторінки підручника географії для навчання на профільному рівні; НТП підвищення кваліфікації вчителів географії, дорожній карті, методичних рекомендаціях, серії науково-методичних статей і розробок.

Результати можуть бути застосовані: в процесі розроблення навчальних програм, підручників, тестів, рекомендацій для вчителів ЗЗСО, що спрямовано на підвищення ефективності освітнього процесу; в роботі методичних кабінетів із педагогами за напрямом навчання в контексті вимог НУШ; у навчальному процесі закладів вищої освіти з підготовки майбутніх учителів до навчання географії на профільному рівні, а також процесі підвищення кваліфікації вчителів.

Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні концептуальних підходів, виявленні та характеристиці психолого-педагогічних умов і закономірностей навчання на профільному рівні; визначенні поняттєво-категоріального апарату, сутності, принципів та особливостей структурування, конструювання змісту навчання географії на профільному рівні; в удосконаленні форм, методики навчання географії на профільному рівні; в розробленні й експериментальній апробації методичної системи навчання ЛГЦС у сукупності її складових (7 моделей, НМЗ, НМКс (зокрема, РНГКс), НМКт), методичних рекомендацій для ЗЗСО, вищої, післядипломної освіти, що в цілому забезпечило формування готовності суб'єктів освітньої діяльності до навчання географії на профільному рівні. Наведені відомості є результатом самостійно виконаного автором наукового дослідження на різних його етапах (констатувальний, формувальний, діагностувальний).

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві з Н. Ганжою, А. Корнусом, Г. Леонтєвою, О. Надтокою, Л. Сопіною, О. Топузовим працях полягає в проектуванні змісту географії [5, 7, 44], С. Панченко, М. Солотвінським – обґрунтуванні дидактичних аспектів навчання географії [3, 37], Ю. Мороз, Г. Панасюрою, В. Удовиченко – дослідженні процесу навчання обдарованих учнів [5, 8, 16, 61, 62, 63, 82], Г. Братковою, О. Остапенко – редагуванні інструментарію моніторингового дослідження [84], І. Захаровою, Г. Сударевою, Л. Шерстюк, Л. Юрченко – розробленні мето-

дичних рекомендацій [2, 4, 56, 57]. У дисертації не використано особистих напрацювань авторів, разом з якими опубліковано спільні праці.

Ймовірність та аргументованість наукових результатів і висновків дослідження забезпечено теоретико-методологічною обґрунтованістю його вихідних положень, послідовним та системним аналізом вітчизняних і зарубіжних філософських, історико-педагогічних, соціально-педагогічних, спеціальних літературних джерел у галузі навчання географії на профільному рівні, адекватних його меті й завданням; репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного аналізу одержаних експериментальних даних, їх оброблення за допомогою методів математичної статистики, тривалим терміном дослідно-експериментальної роботи в різних регіонах України, ефективністю впровадження.

Упровадження результатів наукового дослідження підтверджено довідками про впровадження: ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОНУ (довідка № 22.1/10-2398 від 13.07.2018), Інституту обдарованої дитини НАПНУ (довідка № 02-15/352 від 23.07.2018), Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка (довідка № 1721 від 04.07.2018), Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/1332 від 10.09.2018), Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя (довідка № 05/352 від 10.09.2018), Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (довідка № 1523 від 25.06.2018), Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-505 від 22.08.2018), Івано-Франківського ОППО (довідка № 01/769 від 25.09.2018), Київського ОПОПК (довідка № 162 від 29.08.2018), Полтавського ОППО (довідка № 147 від 05.07.2018), Рівненського ОППО (довідка № 01-16/684 від 27.06.2018), Сумського ОППО (довідка № 655 від 17.08.2018), Херсонської академії неперервної освіти (довідка № 01-23/480 від 28.09.2018), Черкаського ОПОПП (довідка № 231/01-18 від 24.09.2018); відділів освіти (сім'ї, молоді, спорту): Решетилівської райдержадміністрації Полтавської області (довідка № 01-22/651 від 10.07.2018), Білопільської (довідка № 01-17/1572 від 27.12.2018), Глухівської (довідка № 18-01-15/1705 від 28.12.2018), Лебединської (довідка № 01-22/1710 від 29.12.2018) райдержадміністрацій, Роменської (довідка № 01-26/1147 від 01.10.2018), Лебединської (довідка № 922 від 26.12.2018) міських рад Сумської області.

Апробація результатів дослідження відбувалася під час міжнародних (16 конференцій, 2 конгреси, 4 виставки, 4 семінари, 2 форуми, фестиваль, 2 проекти), всеукраїнських (14 конференцій, 3 з'їзди, 10 семінарів, 2 засідання «круглих столів», консиліум, ярмарок, турнір, координаційна рада, проект), регіональних (2 семінари), обласних (2 конференції, 8 семінарів, сесія, локація, веб-квест, вебінар, міні-EdCamp, мобільний консультпункт, педагогічні читання) заходів. Зокрема, на міжнародних наукових конференціях: «Географічна освіта і наука в Україні» (м. Київ, 2008 р.), «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 2008 р.), «Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави» (м. Алушта, 2011 р.;

сmt. Гаспра, 2012, 2013 pp.; м. Чорноморськ, 2018 p.), «Теорія і практика підвищення кваліфікації педагогічних працівників» (м. Полтава, 2014 p.), «Географія в КНУ ім. Тараса Шевченка: 85 років – досягнення та перспективи (GTSNU)» (м. Київ, 2018 p.), «Людина віртуальна: нові горизонти» (м. Рубіжне, 2018 p.), «Scientific and professional conference pedagogy and psychology in an era of increasing flow of information – 2018» (v. Budapest, 2018 e.), «Проблеми сучасного підручника» (м. Мінськ, 2018 p.), «Лабіринти реальності» (м. Рубіжне, 2018 p.); конгресах «Інновації в освіті: виклики сучасності» (сmt. Курпати, 2012 p.; сmt. Гаспра, 2013 p.); виставках: «Інноватика в сучасній освіті» (м. Київ, 2018 p.), «World Edu» (м. Київ, 2016–2018 pp.); семінарі «Global values in the new program. National geographic learning» (м. Суми, 2017 p.); фестивалі «Інновації у неперервному розвитку професійної компетентності педагогічного працівника» (м. Черкаси, 2014 p.); під час реалізації міжнародних проектів: «Освіта ХХІ ст.: зміни у контексті розвитку інформаційного суспільства» (м. Суми, 2015 p.), «Міксіке в Україні» (м. Тарту, 2016 p.; м. Яремче, 2016 p.; с. Славське, 2017 p.; м. Львів, 2018 p.); *всеукраїнських* конференціях: «Модернізація освіти для сталого розвитку» (м. Рівне, 2010 p.), «Освітні й наукові виміри географії» (м. Полтава, 2016 p.), «Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика» (м. Суми, 2017–2019 pp.), «Учені НАПН України – українським учителям» (м. Київ, 2017, 2018 pp.), «Інноваційне педагогічне проектування в умовах реформування освіти» (м. Суми, 2017 p.), «Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості» (м. Зборів, 2018 p.), «Педагогіка партнерства – шлях до конструктивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу» (м. Київ, 2018 p.); з'їздах Українського географічного товариства: «Географія в інформаційному суспільстві» (м. Київ, 2008 p.), «Україна: географія цілей та можливостей» (м. Київ, 2013 p.), «Українська географія: сучасні виклики» (м. Вінниця, 2016 p.); семінарі «Використання географічного потенціалу засобами краєзнавства у формуванні фахової компетентності вчителя» (м. Вінниця, 2016 p.); засіданнях «круглих столів» (за міжнародної участі): «Роль географічної освіти в сучасному українському суспільстві» (м. Київ, 2017 p.), «Професійний розвиток педагога в умовах реформування освіти: можливості, виклики, перспективи» (м. Львів, 2018 p.); *регіональних* семінарах «Форми та методи роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю: профільне та допрофільне навчання» (м. Решетилівка, 2008 p.; м. Ромни, 2009 p.); *обласних* семінарах: «Профільна, допрофільна підготовка школярів: проблеми, перспективи» (м. Глухів, 2009 p.), «Науково-дослідна діяльність у школі» (м. Середина-Буда, 2016 p.), «Професійний дайджест педагога в контексті самореалізації творчої особистості» (м. Лебедин, 2016 p.), «К-взаємодія учасників освітнього процесу в умовах реформування освіти» (м. Лебедин, 2018 p.), «Пропедевтика профілізації – превентивна дія переходу до нової української школи» (м. Конотоп, 2018 p.), «Інтеграція змісту предметів природничого циклу – вимога нової української школи» (м. Суми, 2019 p.), «Знаннево-компетентнісна парадигма формування сучасного

вчителя» (м. Суми, 2018–2019 рр.); локації «Методичний поступ до нової української школи» (м. Суми, 2018 р.); міні-EdCamp Sumy (м. Суми, 2019 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано у 84 наукових і науково-методичних працях (без співавторства – 68). Це, зокрема: 1 монографія, 2 навчальних (гриф МОН України), 2 навчально-методичних та 1 методичний посібники, 2 авторські навчальні програми, комплект НТП, 5 методичних рекомендацій, 27 наукових статей у фахових виданнях і 20 – в інших виданнях, 8 статей у наукових фахових виданнях іноземних держав, 15 статей, тез у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг особистого внеску – 66,22 друкованого аркуша.

Матеріали кандидатської дисертації на тему «Наступність екологічного виховання учнів початкової та основної школи в курсах природничого циклу» (спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання), захищеної у 2006 році, у тексті докторського дослідження не використовувалися.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (527 найменувань, з яких 33 іноземних), 35 таблиць, 39 рисунків на 15 сторінках, 9 додатків на 116 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 595 сторінок, основний зміст викладено на 377 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, доцільність її дослідження; розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами; визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання, методи, експериментальну базу, етапи дослідження; окреслено концептуальні теоретико-методологічні засади дослідження; розкрито наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне, практичне значення для розвитку методики навчання географії на профільному рівні; показано апробацію результатів дослідження; визначено особистий внесок здобувача; зазначено публікації автора, структуру дисертації.

У **першому розділі «Навчання географії на профільному рівні в закладах загальної середньої освіти як педагогічна проблема»** викладено результати дослідження питання географічної освіти на профільному рівні у філософській, історико-педагогічній, психолого-педагогічній науках, у науково-методичній і спеціальній (фаховій) літературі, сучасній освітній практиці. Здійснено ретроспективний аналіз оновлення змісту навчання географії в ЗЗСО за допомогою вивчення нормативних документів, наукових і методичних праць із дидактики, теорії та практики профільного, компетентісно та особистісно орієнтованого, диференційованого, комплексного навчання географії, на підставі якого констатовано наявність низки напрацювань із функціонування профільних шкіл і кількісну обмеженість теоретико-методичних праць з організації навчання географії на профільному рівні в НУШ, на чому наголошено в змісті розділу, де акцентовано увагу на доцільності розроблення структурно-логічної моделі методологічних основ

дослідження (рис. 1) та актуальності проблематики навчання географії на профільному рівні.

Складовими пропонованої моделі є: концепти (концептуально-парадигмальний, змістово-теоретичний, процесуально-технологічний) та їх складові, компоненти (знаннєвий (ЗК), діяльнісний (ДК), ціннісний (ЦК), рівні навчальних досягнень (початковий (елементарний), середній (репродуктивний), достатній (репродуктивно-продуктивний), високий (продуктивний), розроблення й експериментальна перевірка яких спрямовані на реалізацію мети, завдань навчання географії на профільному рівні учнів 10–11-х класів ЗЗСО, зокрема в контексті вимог НУШ.

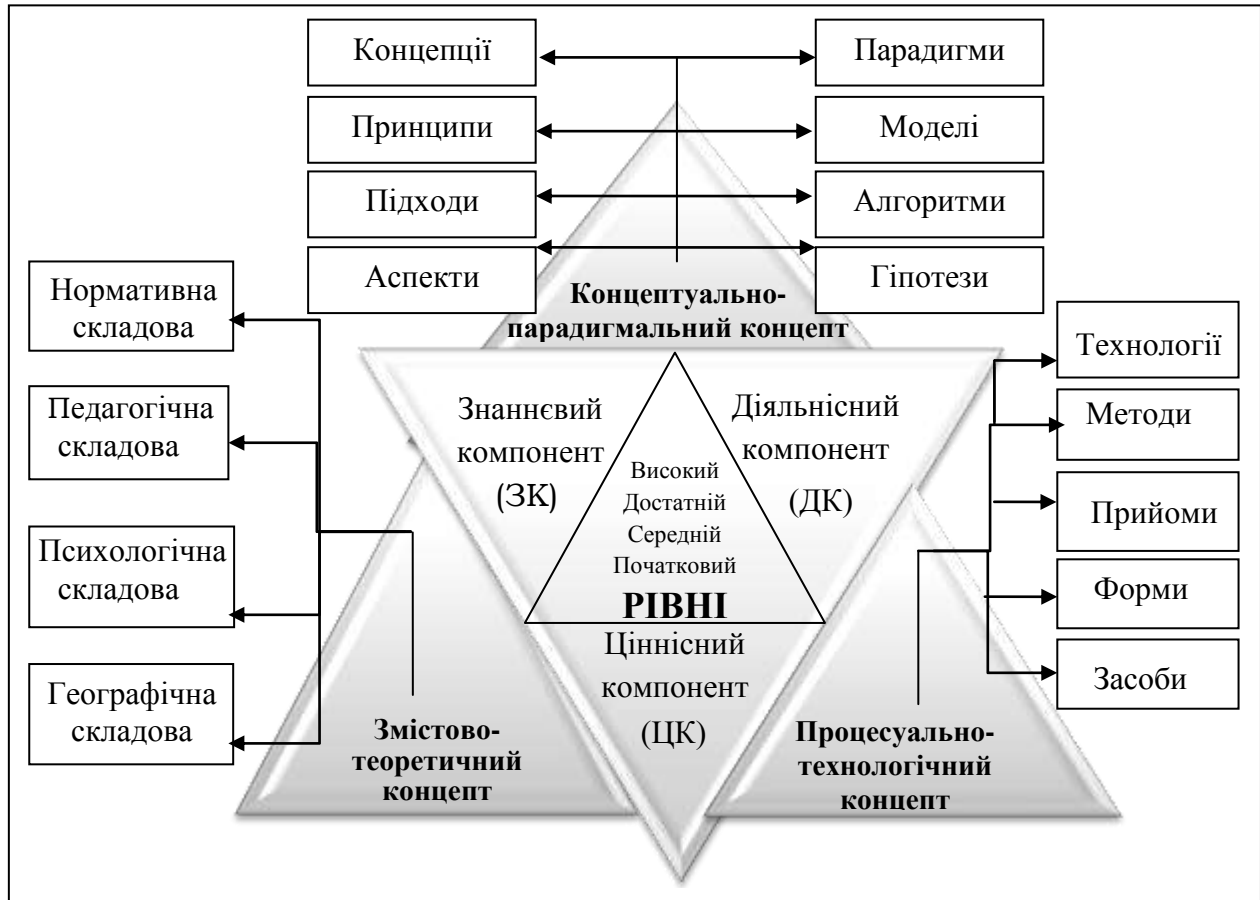

Рисунок 1 – Структурно-логічна модель методологічних основ дослідження проблематики навчання географії на профільному рівні учнів 10–11-х класів

Структурно-логічна модель методологічних основ проблематики навчання географії на профільному рівні є основоположною для презентованого дослідження, в якому аргументовано тенденції оновлення змісту навчання географії в ЗЗСО на сучасному етапі: рамковий характер освіти, спрямованої на формування ключових, загальнопредметних, предметної географічної компетентностей; реалізація чотирьох наскрізних змістових ліній; розкриття змісту компонентів результатів здобуття освіти на засадах профорієнтації, комплексного, інтегрованого, компетентнісного, диференційованого, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів, що становлять концептуальну основу процесу навчання в НУШ.

У процесі ретроспективного аналізу оновлення змісту географії обґрунтовано завдання навчання географії на профільному рівні в ЗЗСО, що полягають у створенні умов для: розвитку навчально-пізнавальних інтересів і майбутніх професійних уподобань учнів; здійснення психолого-педагогічної діагностики з визначення готовності випускників до прийняття самостійних рішень, пов'язаних із професійним становленням; створення середовища життєтворчості для забезпечення всебічного розвитку учнів 10–11-х класів, їх творчої самостійності, формування дослідницьких умінь і навичок; осучаснення змісту навчального предмета в контексті вимог НУШ, антропологічної та географоцентричної парадигм, концепції «центр – периферія», принципу «від глобального до локального»; реалізації географоцентричного змісту; використання компетентнісного підходу в навчанні, орієнтованого на формування здобувачів освіти в ЗЗСО – випускників із гуманістично спрямованою громадянською позицією, здатних успішно самореалізовуватися в дорослому житті.

За результатами виявлених тенденцій оновлення змісту навчання в ЗЗСО на сучасному етапі розвитку освіти, у контексті нової структури НУШ, сфер підпорядкованості «ядер знань» (державний стандарт – базовий навчальний план – типова освітня програма – типовий навчальний план – освітня програма – робочі навчальні плани – модельні, авторські навчальні програми) охарактеризовано наскрізні змістові лінії в географії (екологічна безпека й сталий розвиток, громадянська відповідальність, здоров'я та безпека, підприємливість і фінансова грамотність), адаптовано до процесу навчання географії зміст компонентів (уміння, ставлення; навчальні ресурси) ключових компетентностей (спілкування державною та іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність і самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя) за результатами здобуття загальної середньої освіти з географії та аргументовано актуальність пропедевтики профілізації на етапі підготовки до імплементації концептуальних ідей НУШ у практику роботи основної (базової), старшої (профільної) школи засобами методичної системи навчання географії на профільному рівні ЛГЦС.

У другому розділі «Проектування змісту навчання географії в 10–11-х класах закладів загальної середньої освіти» розглянуто психолого-педагогічні умови конструювання й реалізації змісту, особливості формування науково-методичних знань із пізнання просторово-часових закономірностей у географії відповідно до вікових психологічних особливостей та потенційних можливостей учнів 10–11-х класів; аргументовано засади проектування змісту географії на профільному рівні (географоцентричність навчання з пізнання просторово-часових закономірностей за допомогою завдань К-спрямування), орієнтованого на формування компетентних випускників – здобувачів освіти в ЗЗСО.

Завдяки теоретичному обґрунтуванню підходів і принципів добору та структурування змісту навчання географії на профільному рівні акцентовано увагу на важливості спрямування змісту навчання, системи навчальних понять із географії на формування в учнів розуміння їх прикладного значення в дорослому житті, засвоєння яких сприяє подальшій соціологізації особистості на засадах людиноцентризму, географічного центрризму.

У процесі дослідження з'ясовано, що увага учнів 10–11-х класів у цей віковий період вирізняється вибірковістю та залежить від спрямованості їх інтересів і вподобань, тож і навчальну діяльність на основі самоідентифікації вони оцінюють із позиції свого майбутнього професійного вибору. У такий спосіб робота з підготовки до вибору учнями професії є невід'ємною складовою процесу навчання географії, а поняття професійного спрямування – частиною системи навчальних понять із географії, що водночас передбачає реалізацію напрямів: професійної просвіти (озброєння учнів знаннями про різні професії, орієнтування в просторі інформації, інфологістика, логістика професійного становлення), професійної психодіагностики (вивчення психічних, психологічних особливостей учнів за напрямом професійного становлення), професійної консультації (встановлення відповідності індивідуально-психологічних особливостей учнів певній професії), розвитку інтересів і нахилів учнів до різних видів професійної діяльності (мотивація професійного самовизначення на основі наукового світосприйняття) засобами географії.

У розділі наведено результати аналізування чинного НМЗ змісту навчання географії в старшій школі та запропоновано: перелік тематичних спецкурсів, курсів за вибором для вивчення змісту географії учнями 10–11-х класів на профільному рівні, тематичні наскрізні напрями («Глобалізований світ», «Демографічні процеси», «Геопросторова будова сучасного суспільства, господарства», «Екологічна безпека та природокористування») до програм профільного рівня з уведенням (на основі схарактеризованого оберненого співвідношення обсягу та змісту навчального поняття) до наявного переліку додаткових навчальних понять (як-от: «логістика», «логіст», «дипломатичне консульство», «дипломат», «якість життя», «демограф», «класифікатор видів економічної діяльності», «lean-місто», «провайдер», «сіті-фермер», «органічна продукція», «маркетолог», «ГМО-агроном», «екологічна логістика» та ін.).

Послуговуючись методами теоретичного порівняння й узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо обґрунтування змісту навчання, удосконалено, схарактеризовано структурну модель науково-методичного знання з географії з пізнання просторово-часових закономірностей у географії, спрямовану на формування в учнів ЗСО просторових знань (положення в просторі (реальному, віртуальному), розміщення в просторі (континентальному, трансконтинентальному, інтерконтинентальному), просторові зв'язки (обумовленості, взаємозв'язки, причинно-наслідкові взаємодії), за допомогою використання наукових методів пізнання. Обґрунтовано доцільність конструювання змісту науково-методичного знання з географії як засобу формування географічної компетентності, розроблено таблиці просторово-поняттєвої основи змісту знань із географії до курсів «Географія: регіони та

країни», «Географічний простір Землі». Конструювання змісту науково-методичного знання з географії в школі здійснено на основі складових (просторові структури, процеси, системи) пізнання просторово-часових закономірностей та взаємозалежностей у географії.

У такий спосіб із метою формування предметної компетентності учнів 10–11-х класів у контексті вимог НУШ аргументована доцільність навчання географії на профільному рівні у взаємозв'язку «теорія – практика» (прикладна спрямованість навчання) за допомогою конструювання змісту науково-методичних знань практико- та професійно-орієнтованого спрямування. Крім того, запропоновано проектування змісту навчання географії на профільному рівні в ЗЗСО здійснювати за тематичними блоками ланцюгів: «поняття – характеристики – приклади» (глосарійний блок), «факти – причини – наслідки» (фактажний блок), «процеси – передумови – результати» (процесуальний блок), «явища – закономірності – винятки» (мотиваційний блок).

У процесі дослідження акцентовано увагу на значущості пропедевтичного профільного навчання з метою підвищення результатів навчально-пізнавальної діяльності, зацікавлення змістом навчального предмета, підготовки до навчання на профільному рівні. Оптимізовано організаційно-педагогічні форми навчання географії на профільному рівні, розроблено банки інтегрованих запитань К-спрямування (розраховані на використання знань з української філології, іноземної мови, хімії, історії, біології, географії, економіки, спорту, кулінарії та загальної ерудиції) до курсів за вибором, факультативів, спецкурсів, елективних курсів, як-от: «Кулінарна географія», «Спортивна географія», «Літературна географія», «Текстильна географія» та запропоновано до практичного застосування конспекти бінарних (поєднано зміст географії та правознавства, географії та англійської мови), інтегрованих (географії, інформатики, економіки) уроків компетентісно орієнтованого навчання географії на профільному рівні в ЗЗСО на основі міжпредметної інтеграції та географоцентричного навчання для одержання особистісно й суспільно значущого результату.

У третьому розділі **«Моделювання діяльності суб'єктів процесу навчання географії на профільному рівні»** розкрито методичні аспекти навчання географії учнів на профільному рівні. Обґрунтовано розроблену на засадах антропологічної, географоцентричної парадигм методичну систему навчання географії на профільному рівні ЛГЦС (рис. 2) у сукупності її складових: субсистем (організаційної та пізнавальної діяльності), концептів (концептуально-парадигмальний, процесуально-технологічний, змістово-теоретичний), моделей (структурно-організаційна – процесу навчання географії на профільному рівні (вдосконалено та інтерпретовано); педагогічні моделі: НМЗ змісту навчання географії на профільному рівні, К-взаємодії суб'єктів освітньої діяльності, конструкційна – підрядної супідрядності НМЗ і його похідних, організаційно-функціональна – методичної діяльності (розроблено, обґрунтовано), що в цілому спрямовано на підвищення ефективності процесу навчання в ЗЗСО.

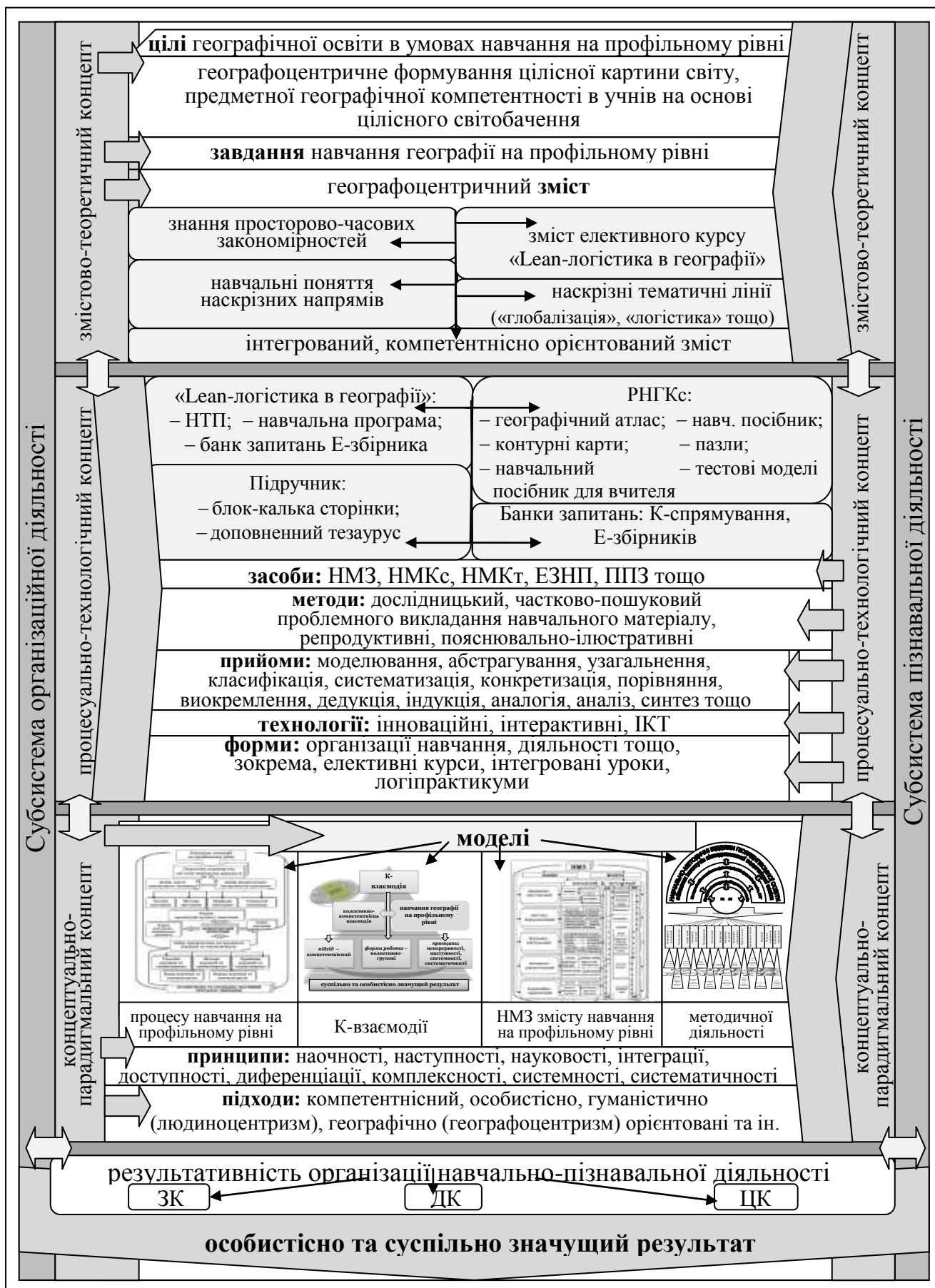

Рисунок 2 – Графічно-конструкційна модель методичної системи навчання географії на профільному рівні ЛГЦС

У процесі обґрунтування педагогічних умов навчання географії на профільному рівні засобами структурно-організаційної моделі (складова методичної системи ЛГЦС) змодельовано на засадах антропологічної парадигми та педагогіки партнерства діяльність суб'єктів процесу навчання, спрямовану на спільний (учитель – учень) добір: змісту навчального матеріалу, дидактичних інструментів навчання (технології, методи, прийоми, форми, засоби) і корекції, контролю (способи, види, методи, прийоми, форми), з метою отримання особистісно й суспільно значущого результату, яким є компетентний випускник із високим (достатнім) рівнем навчальних досягнень і самосвідомості, географоцентричним світосприйняттям, що в майбутньому ефективно адаптується в соціумі та самореалізується в професійному, особистому дорослому житті.

Ефективність педагогіки партнерства у доборі географоцентричного змісту (концентрування змісту навчальних предметів навколо інформації географічно орієнтованого спрямування) доведено за допомогою використання К-взаємодії у вивченні наскрізних тематичних ліній («Глобалізація», «Логістика», «Регіоналістика», «Районування»), визначенні дидактичних інструментів корекції та самоконтролю із застосуванням освітніх інтернет-сервісів, географічних інформаційних систем (ГІС), ІКТ, хотлисту, мультимедіа скрепбуку, майндмеппінг-софту, QR-кодування, педагогічних програмних засобів (ППЗ) у процесі навчання географії на профільному рівні.

У такий спосіб запропоновані введення до науково-методичного обігу поняття «К-взаємодія» та його трактування як процесу співпраці колективу однодумців – суб'єктів освітньої діяльності, що спрямований на формування компетентностей (ключових, загальнопредметних, предметної географічної) на засадах педагогіки партнерства та передбачає (для учнів – формування компетентностей колективом та в колективі однодумців, для вчителів – компетентний вплив суб'єкта на колектив суб'єктів освітньої діяльності) отримання особистісно й суспільно значущого результату.

У процесі моделювання діяльності суб'єктів освітньої діяльності запропоновано та обґрунтовано педагогічну модель НМЗ змісту навчання географії на профільному рівні (рис. 3), всі складові якої поєднано п'ятьма блоками (предметно-просторовий, змістово-інформаційний, візуально-віртуальний, експертно-діагностичний, корекційно-практичний) і двома модулями (навчальний, методичний); розроблено конструкційну модель послідовної підрядної супідрядності НМЗ, НМКс, НМКт та їх складових (рис. 4).

Сучасне середовище життєтворчості НУШ змодельоване засобами НМЗ у кабінеті природничо-математичних дисциплін географоцентричного спрямування (предметно-просторовий, візуально-віртуальний блоки педагогічної моделі НМЗ змісту навчання географії на профільному рівні).

У роботі запропоновано для практичного застосування розроблені банки запитань К-спрямування, тестові моделі й тестові вправи Е-збірників, інтегровані запитання географоцентричного змісту до курсів за вибором (експертно-діагностичний, корекційно-практичний блоки педагогічної моделі НМЗ змісту навчання географії на профільному рівні), які подано в основному тексті дисертації за допомогою Print Screen-візуалізації та в додатках до неї.

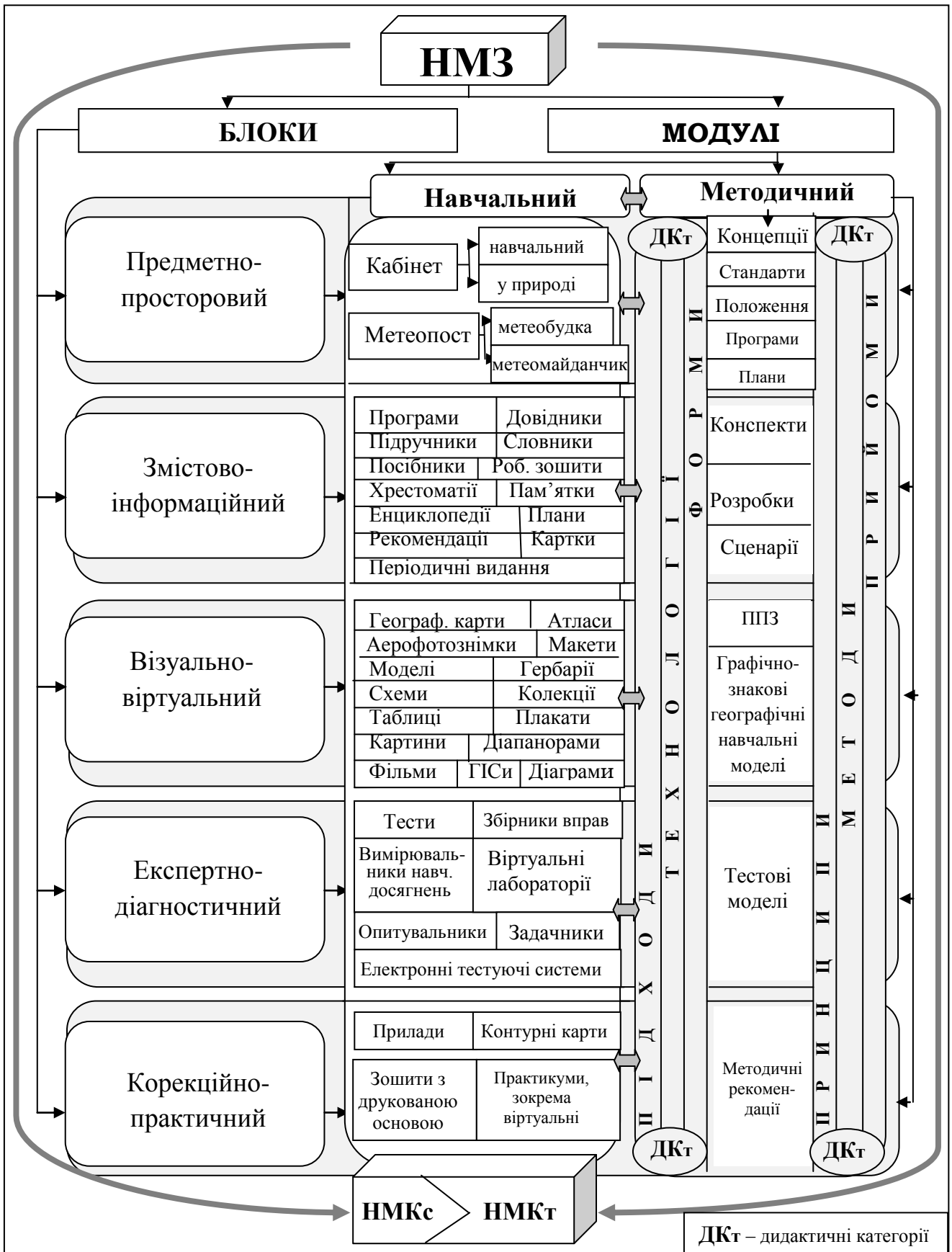

Рисунок 3 – Педагогічна модель навчально-методичного забезпечення змісту навчання географії на профільному рівні

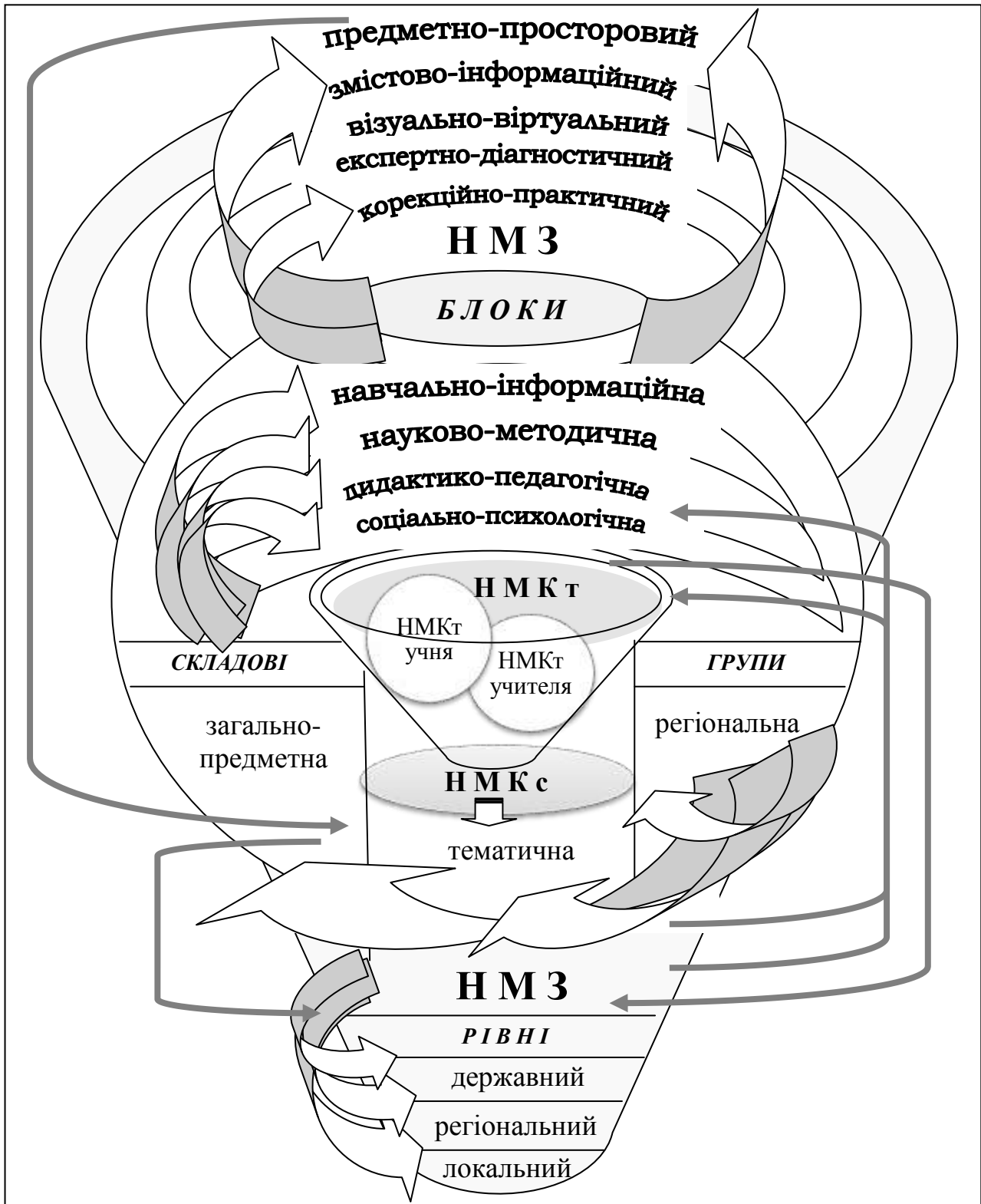

Рисунок 4 – Конструкційна модель підрядної супідрядності НМЗ, НМКс, НМКт та їх складових

Під час моделювання діяльності суб'єктів процесу навчання географії на профільному рівні запропоновано уточнення та адаптовано до проблеми дослідження трактування й абrevіатурні скорочення понять: НМЗ (сукупність навчального та методичного забезпечення процесу навчання, що складається з

матеріальних предметно-просторових, змістово-інформаційних, візуально-віртуальних, експертно-діагностичних, корекційно-практичних засобів навчання географії), НМКс (сукупність навчально-інформаційних, науково-методичних, дидактико-педагогічних, соціально-психологічних матеріальних і нематеріальних складових із предмета, використання яких сприяє ефективній організації вчителями освітнього процесу з географії в школі та результативному засвоєнню учнями навчального матеріалу, що простежується через систему здобутих ними знань, сформованих умінь, навичок, ставлень, із проєкцією на життєві компетентності), НМКт (список рекомендованих і кількість наявних предметно-практичних особистісно орієнтованих компонентів (навчального, методичного спрямування), що наповнюють робоче місце суб'єктів освітньої діяльності та можуть бути використані учасниками процесу навчання географії).

Крім того, в розділі аргументовано доцільність створення умов для раннього виявлення обдарованості, зокрема інтелектуальної, учнів із метою добору змісту навчання на профільному рівні, усвідомленого вибору напряму профільного спрямування в НУШ і майбутньої професії; запропоновано уточнення та адаптовано до досліджуваної проблеми трактування понять: «здібність» (сукупність знань, умінь, навичок), «обдарованість» (розумовий потенціал, сукупність пізнавальних можливостей, здібностей (зокрема, до навчання), доведених до автоматизму, що дозволяє виконувати завдання на значно вищому від середнього рівні), яке покладено в основу пропонованих до використання факторних тестових моделей інтелекту. Доцільність упровадження компетентнісного підходу в тестові моделі навчання географії обґрунтовано в процесі педагогічного моделювання НМЗ змісту навчання географії на профільному рівні за допомогою презентованих сторінок Е-збірників, банків запитань К-спрямування та РНГКс, побудованих із використанням освітніх інтернет-сервісів, чотирьох наскрізних змістових ліній (екологічна безпека і сталий розвиток, громадянська відповідальність, здоров'я та безпека, підприємливість і фінансова грамотність), спрямованих на формування компетентного випускника НУШ.

У четвертому розділі «Методичне обґрунтування системи засобів навчання географії на профільному рівні» розглянуто принципи, методи, прийоми створення засобів навчання географії, методичні особливості використання компетентнісного підходу в конструюванні змісту підручників та розробленні навчальних програм для вивчення географії на профільному рівні (змістово-інформаційний блок педагогічної моделі НМЗ змісту навчання географії на профільному рівні).

У процесі методичного обґрунтування системи засобів навчання на профільному рівні аргументовано доцільність доповнення курсу географії (профільний рівень) для 10–11-го класів змістом курсів за вибором, факультативів, спецкурсів, елективних курсів актуальної, сучасної та цікавої для учнів тематики, вивчення яких сприяє результативному опануванню ними розділів, тем навчальних програм, зацікавлює процесом навчання, умотивовує до самонавчання й професійного самовизначення. Зокрема, в дослідженні методично обґрунтовано впровадження елективного курсу «Lean-логістика в

географії» для профільного навчання учнів 11-х класів, метою якого є вдосконалення уявлень про логістичні потоки та втвердження поняття про логістику як науку на основі пізнання просторово-часових закономірностей в географії, інтегрованого, комплексного підходів щодо формування географічного мислення та цілісного світосприйняття.

Елективний курс «Lean-логістика в географії» для профільного навчання розглянуто як обов'язковий для учнів 11-х класів – здобувачів освіти, які вивчають географію на профільному рівні за програмою «Географічний простір Землі» (природнича освітня галузь), що відіграє важливу роль у структурі профільної освіти та пов'язано із задоволенням індивідуальних запитів, схильностей і потреб учнів; спрямований на осучаснення процесу навчання географії, розширення знань із предмета й має інтегрований характер, тож розглядається як предметно-інтегрований. Провідними ідеями курсу є інтеграція, економізація, екологізація, соціологізація, гуманізація географоцентричного змісту освіти; залучення учнів до реалізації досліджень, конструювання в географії, прагматичної діяльності засобами сучасної географії, зокрема за допомогою запропонованої нової форми роботи – логіпрактикумів як засобу активної навчальної діяльності з відпрацювання логістичних навичок учнями в процесі вивчення географії.

З метою втвердження поняття «lean-логістика» у змісті навчання географії (крім запропонованих доповнень до чинних навчальних програм) у процесі дослідження розроблено та апробовано НМКс із логістики в географії (НТП, навчальна програма, банк тестових вправ, Е-збірник, тематичний навігатор, таблиця очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів (ЗК, ДК, ЦК) з елективного курсу «Lean-логістика в географії»). Так, дидактичними особливостями розробленої навчальної програми «Lean-логістика в географії» є її рамковий характер, гнучкість, у структурі якої, окрім трьох розділів, десяти тем з орієнтовним змістом (подано в розрізі чотирьох наскрізних змістових ліній НУШ), очікуваними результатами (ЗК, ДК, ЦК), є п'ять логіпрактикумів, спрямованих на відпрацювання учнями вмінь моделювання lean-міста в Україні, інфологістики, конструювання просторових моделей логістичного потоку, QR-кодування та ін.

У процесі методичного обґрунтування засобів навчання географії на профільному рівні актуалізовано реалізацію наскрізних змістових ліній НУШ у побудові змісту навчальних програм, підручників, тестових вправ тощо. З цією метою запропоновано блок-кальку сторінки підручника з географії в поєднанні його складових: текстової, побудованої за наскрізними змістовими лініями (екологічна безпека і сталий розвиток, громадянська відповідальність, здоров'я та безпека, підприємливість і фінансова грамотність), та позатекстової в сукупності блоків (картографічний, візуалізація, self-control, блок-акцент), рубрик («wow», «інсайт», «vocabulary», «зона вільного розвитку» з групою «цікаво знати»), для навчання на профільному рівні. З метою розроблення складових рубрики «зона вільного розвитку» обґрунтовано доцільність навчання змісту географії на профільному рівні в контексті реалізації концепції «центр – периферія», принципу «від глобального до локального» в змісті

РНГКс засобами розроблених навчальних посібників, навчальних географічних карт, банків запитань К-спрямування Е-збірника, розвивальних ігор.

На значущості використання ІКТ, ЕЗНП, ГІС, ППЗ, освітніх інтернет-сервісів у процесі навчання географії на профільному рівні зацентровано значну увагу в дослідженні. Деталізовано специфіку використання мультимедійних презентацій, анімацій, QR-кодування, майндмеппінг-софту, мультимедіа скрепбуку в процесі навчання географії на профільному рівні.

З метою надання методичної допомоги вчителям щодо імплементації ідей НУШ у практику роботи основної (базової), старшої (профільної) школи за напрямом проектування навчання на профільному рівні, за результатами дослідження, розроблено та запропоновано до використання дорожню карту, яка в контексті проблематики дослідження експлікується як управлінська конструкція експертного бачення пріоритетів, а в контексті проектування – як форма творчого цілепокладання, основою чого є системний підхід до стратегічного планування. Крім того, розроблено методичні рекомендації, зміст і структуру НТП підвищення кваліфікації за напрямом профільного навчання учнів, організаційно-функціональну модель методичної діяльності, що передбачає спільну взаємодію педагогів (керівників, учителів), орієнтовану на виконання таких функцій: планування, організації, діагностування, прогностичності, моделювання, інформування, відновлення, контролю, коригування, пропаганди; методичну роботу вчителів географії ЗЗСО в атестаційний та міжатестаційний періоди обґрунтовано поєднувати за напрямками: навчально-методичним, науково-дослідним, моделюючим, організаційно-координуючим, планувально-контролювальним, інформаційно-аналітичним, відновлювально-компенсаторно-трансформаційним, редакційно-видавничим, випереджально-прогностичним, діагностично-моніторинговим, інформаційно-коригувальним.

У п'ятому розділі «Дослідно-експериментальна перевірка та оцінювання ефективності системи навчання географії учнів 10–11-х класів на профільному рівні» здійснено дослідно-експериментальну перевірку та оцінювання ефективності системи навчання географії учнів ЗЗСО. Описано об'єкти, критерії аналізу змісту навчання географії; процедуру, технології перевірки та оцінювання процесу й змісту навчання географії учнів 10–11-х класів на профільному рівні. Подано результати експериментальної перевірки базових положень дослідження. Охарактеризовано педагогічні умови, що забезпечують ефективне навчання географії учнів 10–11-х класів: проектування компетентісно орієнтованої діяльності засобами методичної системи ЛГЦС, здійснення психолого-педагогічного діагностування запитів, конструювання змісту науково-методичного знання, педагогічного моделювання НМЗ, реалізація пропедевтики профілізації та профорієнтації, осучаснення процесу навчання, зокрема засобами вербалізації, візуалізації, інформатизації (предметно-просторовий, змістово-інформаційний, візуально-віртуальний, експертно-діагностичний, корекційно-практичний блоки) тощо.

З метою створення відповідних педагогічних умов визначено принципи структурування, реалізації змісту географічної освіти в ЗЗСО, використання

компетентнісного підходу щодо розроблення НМЗ для навчання географії на профільному рівні; апробовано розроблені НТП, навчальну програму елективного курсу та банки запитань К-спрямування, Е-збірника, доповнений поняттєво-категоріальний апарат, конспекти інтегрованих уроків, складові РНГКс; апробовано та експериментально перевірено педагогічну доцільність методичної системи навчання географії на профільному рівні ЛГЦС у сукупності її структурної, конструкційної, структурно-організаційної, організаційно-функціональної, структурно-логічної, педагогічних моделей.

На етапах реалізації констатувального, формувального, діагностувального експерименту, крім теоретичних, використано емпіричні методи дослідження обраної проблеми, перевірки ефективності створених моделей у методичній системі навчання географії на профільному рівні ЛГЦС. На основі загальних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів 10–11-х класів із метою аналізу результатів упровадження змісту навчання географії на профільному рівні та його похідних розроблено та використано критерії сформованості ЗК, ДК, ЦК учнів, в основі яких – вимоги до знань, умінь, навичок, ставлень, що узгоджуються з рівнями (початковий (елементарний), середній (репродуктивний), достатній (репродуктивно-продуктивний), високий (продуктивний) навчальних досягнень (у балах: 1–3, 4–6, 7–9, 10–12, відповідно) здобувачів освіти в ЗЗСО.

Проведене дослідження, за результатами формувального експерименту та реалізованих завдань, дозволило зіставити рівні сформованості ЗК, ДК, ЦК та підготовленості учнів 10–11-х класів і вчителів до навчання географії на профільному рівні (у порівнянні результатів констатувального та діагностувального етапів), виявивши позитивні тенденції підвищення рівнів сформованості ЗК, ДК, ЦК та підтвердивши наукову гіпотезу й ефективність запропонованої методичної системи навчання ЛГЦС (у сукупності субсистем, концептів, моделей), педагогічних умов навчання географії учнів 10–11-х класів на профільному рівні.

З метою аналізу результатів педагогічних досліджень було застосовано критерій В. Госсета (Стюдента) для порівняння вибірових середніх величин, визначення половинної ширини довірчого інтервалу, що обчислюється для вибірки за формулою $\delta = t(n) \cdot \frac{\sigma}{\sqrt{n}}$. Для підтвердження або спростування статистичних гіпотез використано критерій Пірсона χ^2 . Репрезентативність вибірок забезпечувалася достатньою кількістю учнів експериментальних та контрольних класів. Для перевірки ефективності освітнього процесу в ЗЗСО з підготовки учнів 10–11-х класів до навчання географії на профільному рівні, було визначено коефіцієнт сформованості ЗК, ДК, ЦК за формулою $M = \frac{1}{\rho} \sum_{i=1}^{\rho}$.

За результатами констатувального експерименту, співвідношення коефіцієнтів ЗК:ДК:ЦК має такий вигляд: 0,6:0,5:0,5, формувального – 0,63:0,6:0,6 відповідно, що в розрізі сформованих рівнів відповідних концептів (концептуально-парадигмальний, змістово-теоретичний, процесуально-технологічний) подано в діаграмному зображенні сукупного співвідношення балів, набраних учнями 10–11-х класів експериментальних і контрольних груп (рис. 5).

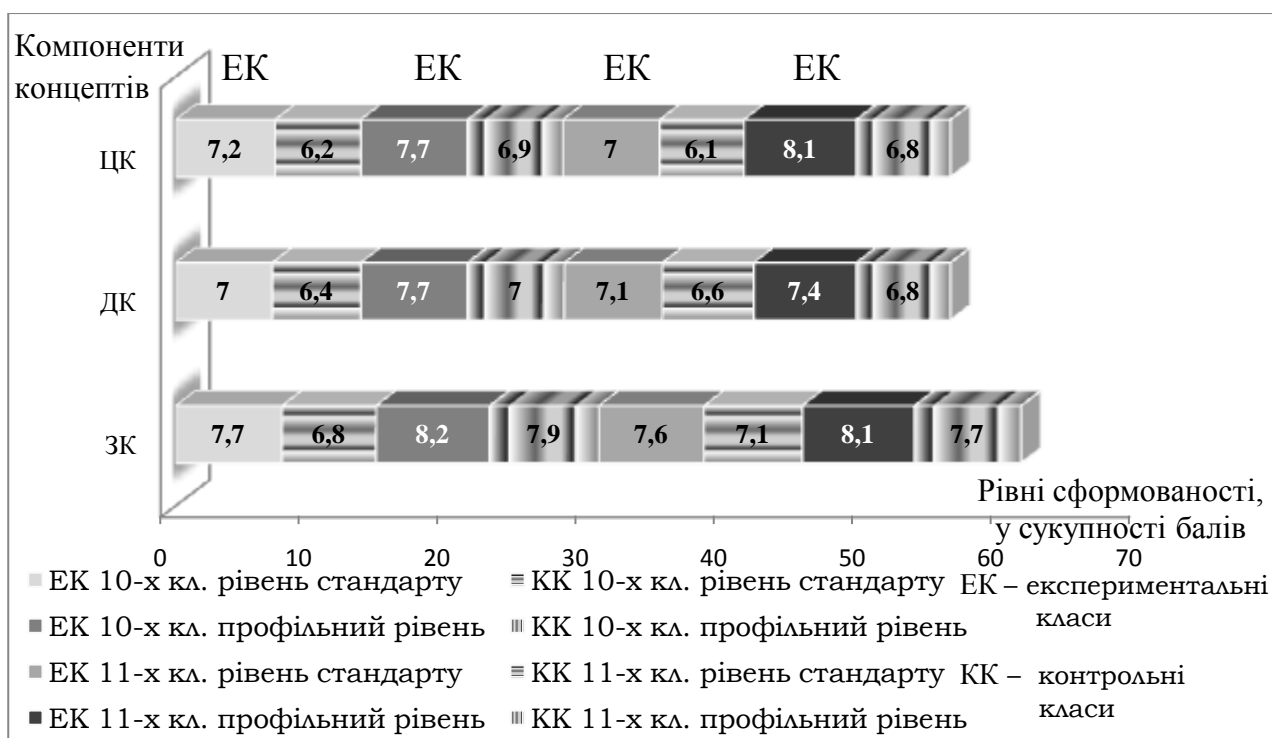

Рисунок 5 – Порівняльне співвідношення сформованості ЗК, ДК, ЦК в учнів 10–11-х класів ЗЗСО за результатами формувального етапу дослідження

Позитивну динаміку рівнів сформованості узагальненого показника підготовленості учнів до навчання на профільному рівні (%), за результатами формувального експерименту, наведено в таблиці 1; самооцінку учнів 10–11-х класів експериментальних і контрольних груп своєї підготовленості до навчання географії на профільному рівні (за результатами формувального етапу дослідження) – у таблиці 2. Для перевірки статистичної достовірності відмінностей щодо самооцінки учнями своєї готовності до вивчення географії на профільному рівні з географоцентричним змістом експериментальної та контрольної груп ми використали критерій φ^* Фішера. У такий спосіб здійснено зведення емпіричних даних до альтернативної шкали «є ефект – ефект відсутній». У нашому дослідженні показником «є ефект» ми вважали задоволеність учнями самооцінкою готовності до навчання на профільному рівні та сприйняття інформації географоцентричного змісту, якій відповідають кількісні показники, подані в стовпчиках «цілком задоволені» та «швидше задоволені» таблиці 2.

Як підтверджує аналіз одержаних даних, переважна більшість учнів експериментальних груп (69,8 %) на відміну від учнів контрольних груп (59,8 %) оцінила рівень своєї готовності до вивчення географії на профільному рівні вище від середнього (репродуктивний) та як високий (продуктивний), що значно перевищує дані констатувального етапу дослідження, де таких учнів відповідно було лише 31,9 % та 35,3 %. Крім того, показники зміни коефіцієнта задоволеності учнів експериментальних і контрольних класів здобутими знаннями, сформованими інтелектуальними вміннями, навичками, щодо вивчення географії на профільному рівні з від'єм-

них значень ($-0,98$ та $-0,63$ відповідно) змінилися впродовж формувального етапу дослідження на значення зі знаком «+» ($0,72$ та $0,41$ відповідно). Звідси й збільшення показника позитивного приросту на $1,70$ та $1,04$ відповідно.

Таблиця 1 – Динаміка рівнів сформованості узагальненого показника підготовленості учнів до навчання на профільному рівні (%)

Рівні	10-ті класи				11-ті класи			
	рівень стандарту		профільний рівень		рівень стандарту		профільний рівень	
	на почат. експерим.	у кінці експерим.	на почат. експерим.	у кінці експерим.	на почат. експерим.	у кінці експерим.	на почат. експерим.	у кінці експерим.
Початковий (елементарний)	10,0	2,3	4,1	0,6	8,3	1,7	4,6	0
Середній (репродуктивний)	46,1	31,6	37,9	20,1	49,8	35,6	46,6	23,0
Достатній (репродуктивно-продуктивний)	38,4	54,2	48,6	63,2	37,4	51,9	41,8	64,7
Високий (продуктивний)	5,5	11,9	9,4	16,1	4,5	10,8	7,0	12,3

Таблиця 2 – Самооцінка учнями 10–11-х класів своєї підготовленості до вивчення географії на профільному рівні (за результатами формувального етапу дослідження)

Респонденти	Самооцінка підготовленості до навчання на профільному рівні (Q учнів)					Разом
	цілком задоволений (-а) підготовкою	швидше задоволений (-а), аніж навпаки	не переймаюся з цього приводу	швидше незадоволений (-а), аніж навпаки	зовсім незадоволений (-а)	
Експериментальні групи	67	95	28	23	19	232
Контрольні групи	46	88	30	32	28	224

Оскільки значення, яке ми одержали, $\varphi_{emp.} > \varphi_{krit.}$, то гіпотезу H_0 можна відхилити. На підставі цього ми робимо висновок, що різниця показників рівнів самооцінки готовності учнів до вивчення географії на профільному рівні в експериментальних та контрольних групах є значущою й статистично достовірною, що підтверджує робочу гіпотезу про ефективність і педагогічну доцільність, порівняно з традиційними, обґрунтованих концептуальних підходів до добору змісту, побудови процесу навчання географії учнів 10–11-х класів на профільному рівні, засобів навчання, оновленого змісту й поняттєво-

категоріального апарату, що є складниками розроблених та вдосконалених моделей: структурно-організаційної – процесу навчання географії на профільному рівні, конструкційної – підрядної супідрядності НМЗ, НМКс, НМКт; структурної – пізнання просторово-часових закономірностей із географії; педагогічних: НМЗ змісту навчання географії, К-взаємодії суб'єктів освітньої діяльності; організаційно-функціональної – методичної діяльності вчителів, методичної системи навчання географії на профільному рівні ЛГЦС і педагогічних умов навчання географії на профільному рівні (урахування психолого-педагогічних засад навчання на профільному рівні; дотримання засадничих принципів у доборі змісту навчання географії на основі науково-методичних знань із пізнання просторово-часових закономірностей у географії; використання відповідного НМЗ, К-взаємодії в методичній системі ЛГЦС у контексті вимог НУШ).

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дало можливість істотно розширити та поглибити науково-теоретичні погляди на методичні аспекти процесу навчання географії учнів 10–11-х класів на профільному рівні. Презентоване дослідження демонструє погляди автора на різні питання проблеми, що вивчалася, а також кількісні та якісні дані апробації визначених і обґрунтованих наукових положень, експериментальної перевірки їх дієвості та ефективності, свідчить про досягнення мети й виконання завдань дослідження, дає підстави для таких висновків.

1. Дослідження проблеми у філософській, історико-педагогічній, психолого-педагогічній науці, науково-методичній та спеціальній (фаховій) літературі, сучасній освітній практиці дозволило констатувати постійну увагу науковців і практиків до питання методики навчання географії в старшій школі. Здійснений аналіз теорії та практики навчання географії на профільному рівні дозволив зазначити актуальність і своєчасність порушення проблеми, що зумовило потребу в її розгляді під кутом зору вимог до НУШ, зокрема щодо структурування змісту навчання географії, конструювання науково-методичного знання з географії на засадах просторово-часових закономірностей, проектування компетентісно орієнтованої діяльності суб'єктів освітнього процесу в методичній системі ЛГЦС, моделювання процесу навчання на профільному рівні.

Методологічні основи дослідження проблематики навчання географії на профільному рівні визначено та відображено в розробленій структурно-логічній моделі методологічних основ дослідження, складовими якої виділено концептуально-парадигмальний (обґрунтування організації процесу навчання географії на профільному рівні на основі компетентісного, діяльнісного, інтегрованого, комплексного, географічно, гуманістично, особистісно орієнтованого підходів; на засадах людино- та географоцентризму тощо), змістово-теоретичний (психологічні, педагогічні, географічні аспекти навчання), процесуально-технологічний (методика навчання географії в ЗЗСО на профільному рівні, що охоплює загальну її характеристику, закономірності, специфіку, принципи, методи, прийоми, форми, засоби реалізації тощо)

концепти; знаннєвий, діяльнісний, ціннісний компоненти, що можуть бути сформованими в суб'єктів освітньої діяльності на високому (продуктивному), достатньому (репродуктивно-продуктивному), середньому (репродуктивному), початковому (елементарному) рівнях навчальних досягнень.

2. Обґрунтування методичних засад, психолого-педагогічних умов конструювання змісту й особливостей формування навчальних понять із географії з урахуванням вікових психологічних особливостей учнів 10–11-х класів дозволило проаналізувати чинне НМЗ реалізації змісту й процесу навчання географії в ЗЗСО та вдосконалити структурну модель науково-методичного знання з географії в процесі вивчення просторово-часових закономірностей, основу якого становлять наукові методи пізнання просторових структур, процесів, систем; просторового аналізу та синтезу; просторової взаємодії; просторових зв'язків; просторових змін у часі; розміщення в просторі ділянок Землі, які вивчають у різних масштабах; положення в просторі тощо.

У дисертації теоретично доведено підходи й принципи добору, конструювання змісту навчання географії на профільному рівні, конструювання змісту науково-методичних знань про просторово-часові закономірності в географії. У процесі моделювання діяльності суб'єктів процесу навчання описано, доведено ефективність розробленої структурної моделі; запропоновано схематичне співвідношення обсягу та змісту навчального поняття; апробовано перелік додаткових понять із географії до навчальних програм профільного рівня; визначено та схарактеризовано список навчальних понять із вивчення просторово-часових закономірностей у географії учнями 10–11-х класів, додатковий тезаурус наскрізних тем, використання яких у процесі дослідження підтвердило їх практичну значущість.

3. Проектування є однією з педагогічних умов реалізації змісту навчання географії на профільному рівні (за дотримання системності, наступності, комплексності, використання відповідного НМЗ), формування компетентного випускника. У роботі проаналізовано наявне НМЗ змісту географії в ЗЗСО, зокрема в процесі навчання на профільному рівні. У результаті запропоновано уточнені авторські трактування навчально-методичних понять: «навчально-методичне забезпечення», «навчально-методичний комплекс», «навчально-методичний комплект», аббревіатурні скорочення та конструкційну модель їх підрядної супідрядності. У процесі дослідження апробовано розроблений НТП, авторську навчальну програму (рамкового характеру) елективного курсу «Логістика в географії», яку подано предметній комісії з географії МОН України на розгляд із метою отримання грифа та дозволу до використання в освітньому процесі ЗЗСО, доведено ефективність оптимізованих активних форм (логіпрактикуми тощо) і засобів (Е-збірник) навчання.

Ураховуючи досвід та послуговуючись напрацюваннями з питання підручникотворення, в роботі схарактеризовано методичні вимоги до структури підручників, запропоновано блок-кальку сторінки підручника географії для навчання на профільному рівні. На основі діяльнісного, гуманістично та географічно орієнтованого підходів підготовлено, апробовано РНГКс (навчальні: програму, посібник, карти; розвивальні ігри; тестові моделі;

посібник для вчителя), теоретично обґрунтовано зміст його компонентів і впроваджено в освітній процес (навчальні посібники мають гриф МОН України).

Доведено в процесі дослідження доцільність проектування (географоцентричність навчання з пізнання просторово-часових закономірностей за допомогою завдань К-спрямування) наскрізного вивчення окремих тематичних ліній на прикладі тем «Глобалізація», «Логістика» та в контексті концепції «центр – периферія», принципу «від глобального до локального». З метою реалізації пропедевтики та навчання географії на профільному рівні розроблено, запропоновано, апробовано конспекти бінарних, інтегрованого уроків, тестові завдання до Е-збірників, запитання інтегрованого спрямування до курсів за вибором, факультативів, спецкурсів із географії. На основі компетентнісного підходу розроблено, апробовано та доведено практичну значущість банку запитань К-спрямування (у контексті вимог НУШ), який у вигляді збірника подано на розгляд предметній комісії з географії МОН України з метою отримання грифа та дозволу до використання в освітньому процесі ЗЗСО.

4. У дослідженні здійснено моделювання діяльності суб'єктів процесу навчання географії учнів на профільному рівні, на основі цього розроблено й теоретично обґрунтовано методичну систему навчання географії на профільному рівні на засадах антропологічної та географоцентричної парадигм у сукупності її складових: субсистем (організаційної та пізнавальної діяльності), концептів (концептуально-парадигмальний, процесуально-технологічний, змістово-теоретичний), спрямовану на підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності та отримання особистісно (ЗК, ДК, ЦК) й суспільно значущого результату.

Проведене дослідження дало можливість експериментально перевірити та довести ефективність і дієвість запропонованих методичних підходів до навчання географії в методичній системі ЛГЦС та зробити висновок, що реалізація методичних засад навчання на профільному рівні створює умови для компетентісно орієнтованого навчання учнів 10–11-х класів відповідно до їх індивідуальних запитів і потенційних можливостей, що може бути забезпечено психологічними, педагогічними, предметними (географічними) аспектами навчання (змістово-теоретичний концепт); обґрунтованими й апробованими способами реалізації методики навчання географії на профільному рівні (процесуально-технологічний концепт); методологічно доцільною організацією навчання географії на засадах компетентнісного, особистісно, гуманістично та географічно орієнтованого підходів (концептуально-парадигмальний концепт), що в цілому експериментально підтверджено результатами дослідження методичних засад навчання географії учнів 10–11-х класів на профільному рівні, зокрема засобами методичної системи навчання географії ЛГЦС.

Унаслідок упровадженої методичної системи навчання ЛГЦС та за результатами формульованого дослідження доведено, що найістотніших змін зазнали ДК і ЦК концептів, які характеризують позитивні зміни щодо

ставлення учнів до навчання на профільному рівні, використання здобутих знань на практиці та усвідомлення їх значущості в дорослому житті.

5. У процесі моделювання діяльності суб'єктів процесу навчання географії на профільному рівні розроблено та обґрунтовано педагогічні моделі: НМЗ навчання географії на профільному рівні, К-взаємодії суб'єктів освітньої діяльності; конструкційну модель підрядної супідрядності НМЗ, НМКс, НМКт та їх складових. Удосконалено та схарактеризовано структурно-організаційну модель процесу навчання географії на профільному рівні на засадах педагогіки партнерства. Запропоновано до використання поняття «К-взаємодія». Крім того, до досліджуваної проблеми адаптовано уточнені поняття: «здібність», «обдарованість»; доведено значущість створення умов для раннього виявлення обдарованості, зокрема інтелектуальної, з метою добору змісту навчання на профільному рівні та усвідомленого вибору учнями напряму профілізації.

6. Проведене дослідження дозволило констатувати наявну потребу вчителів географії ЗЗСО у спеціальній методичній підтримці, зокрема з використання різних засобів навчання географії на профільному рівні в контексті компетентісного підходу в освіті. З цією метою розроблено та апробовано дорожню карту, методичні рекомендації, варіанти НТП підвищення кваліфікації вчителів означеного напряму, організаційно-функціональну модель методичної діяльності вчителів; визначено напрями підготовки вчителів географії для організації процесу навчання на профільному рівні; експериментально перевірено чинники, що сприяють ефективній її реалізації.

7. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови навчання на профільному рівні, проаналізовано рівень (високий (продуктивний), достатній (репродуктивно-продуктивний), середній (репродуктивний), початковий (елементарний) підготовленості (ЗК, ДК, ЦК) учнів 10–11-х класів до вивчення, учителів – до навчання географії на профільному рівні. Показники зміни коефіцієнта задоволеності учнів експериментальних і контрольних класів здобутими знаннями, сформованими інтелектуальними вміннями, навичками щодо профільного вивчення географії з від'ємних значень (–0,98 та –0,63 відповідно) до початку експерименту змінилися впродовж формувального етапу дослідження на значення зі знаком «+» (0,72 та 0,41 відповідно). Звідси й збільшення показника позитивного приросту на 1,70 та 1,04 відповідно. У такий спосіб проведене дослідження дозволило експериментально перевірити та довести ефективність і дієвість запропонованих методичних підходів до навчання географії на профільному рівні; зробити висновок, що реалізація методичних засад навчання учнів 10–11-х класів на профільному рівні створює умови для компетентісно, географічно орієнтованого навчання відповідно до індивідуальних запитів і потенційних можливостей учнів; довести висунуту гіпотезу та ефективність навчання географії на профільному рівні учнів ЗЗСО за дотримання розроблених, обґрунтованих, апробованих педагогічних умов.

Зазначене вище дає можливість констатувати, що виконання завдань дисертаційного дослідження забезпечило досягнення мети, однак не вичерпує всіх аспектів проблеми впровадження профільного навчання географії у ЗЗСО. На додатковий науковий розгляд заслуговують питання розроблення технологій педагогічної діяльності в умовах інформаційного суспільства, зокрема щодо використання ГІС; адаптації учнів до профільної системи навчання; підготовки вчителів до впровадження технологій навчально-пізнавальної діяльності учнів на етапі профілізації та її пропедевтики; розроблення НМЗ профільного вивчення предметів природничого циклу, що може бути предметом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Монографія

1. Удовиченко І. В. Концептуальні засади змісту навчання географії учнів старшої школи на профільному рівні : [монографія] / І. В. Удовиченко. – Київ : Педагогічна думка, 2018. – 360 с.

Навчальні посібники, навчально-методичні матеріали

2. Удовиченко І. В. Теорія – методика – практика : [навч.-метод. вид.] / І. В. Удовиченко, Л. І. Юрченко ; за ред. І. В. Удовиченко. – Суми : РВВ СОІППО, 2007. – Вип. 1. – 62 с.

3. Удовиченко І. В. Географія : [навч.-темат. плани підвищ. кваліф. учит. (виклад.), які викл. предмети природн. профіл.] / І. В. Удовиченко ; за ред. С. М. Панченко // Фахові курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників за очно-дистанційною формою навчання. – Суми : РВВ СОІППО, 2007. – 80 с.

4. Удовиченко І. В. Перші кроки до педагогічної майстерності : на допомогу молодому вчителю : [метод. посіб.] / І. В. Удовиченко, Л. М. Шерстюк // Теорія – методика – практика. – Суми : РВВ СОІППО, 2008. – Вип. 4. – 42 с.

5. Географія Сумської області : природа, населення, господарство : [навч. посіб.] / [А. О. Корнус, І. В. Удовиченко, Г. Г. Леонтєва та ін.]. – Суми : ФОП Наталуха А. С., 2010. – 184 с.

6. Удовиченко І. В. Освітній округ : [інструкт.-метод. рек.] / І. В. Удовиченко // Теорія – методика – практика. – Суми : РВВ СОІППО, 2011. – Вип. 8. – 26 с.

7. Удовиченко І. В. Сумщинознавство : [програма курсу за вибором] / І. В. Удовиченко, Л. М. Сопіна, Н. П. Ганжа. – Суми : РВВ СОІППО, 2011. – 18 с.

8. Удовиченко І. В. Сумщина в запитаннях і відповідях : [навч. посіб.] / І. В. Удовиченко, В. В. Удовиченко. – Суми : РВВ СОІППО, 2011. – 74 с.

9. Удовиченко І. В. Lean-логістика в географії : [навч. прогр. елект. курсу для профільн. навч. в 11-х кл.] / І. В. Удовиченко. – Суми : НВВ СОІППО, 2018. – 40 с.

10. Удовиченко І. В. Компетентнісні завдання. Географія / І. В. Удовиченко. – Київ : Видавничий дім «Перше вересня», 2018. – 184 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

11. Удовиченко І. В. Дидактична категорія – принцип наступності в процесі формування екологічно-вихованої особистості: сутність та структура / І. В. Удовиченко // Науковий вісник ТНПУ ім. В. Гнатюка. Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»: [зб. наук. пр.]. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – № 9. – С. 67–70.
12. Удовиченко І. В. Районування як вид географічної таксономії, класифікаційні підходи до районування території України / І. В. Удовиченко // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 4. – С. 43–46.
13. Удовиченко І. В. Особливості глосарію географічної регіоналістики, специфіка визначення та функціонування регіональних одиниць в Україні / І. В. Удовиченко // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 5. – С. 41–43.
14. Удовиченко І. В. Підвищення кваліфікації вчителів і робота з обдарованими учнями / І. В. Удовиченко // Постметодика. – 2011. – № 3. – С. 22–27.
15. Удовиченко І. В. Специфіка визначення та функціонування регіональних одиниць в Україні / І. В. Удовиченко // Постметодика. – 2013. – № 3. – С. 11–14.
16. Удовиченко І. В. Мотиваційні аспекти навчально-пізнавальної та професійної трудової діяльності обдарованої особистості в системі ціннісних життєвих орієнтацій / І. В. Удовиченко, В. В. Удовиченко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2013. – № 10. – С. 26–29.
17. Удовиченко І. В. Організація освітнього середовища для обдарованих учнів загальноосвітніх навчальних закладів / І. В. Удовиченко // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: [зб. наук. пр.]. – Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. – Вип. 1 (18). – С. 46–52.
18. Удовиченко І. В. Професійна компетентність та здатність до інноваційної діяльності вчителя як передумова ефективного навчання випускників старшої школи / І. В. Удовиченко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2017. – № 7–8 (62–63). – С. 34–37.
19. Удовиченко І. В. Особливості «К-взаємодії» на уроках географії з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у старшій школі / І. В. Удовиченко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2017. – № 4 (140). – С. 8–11.
20. Удовиченко І. В. Теоретичні засади організації методичної роботи вчителів профільних класів у контексті вимог нової української школи / І. В. Удовиченко // Вісник післядипломної освіти: [зб. наук. пр.]. – Київ: АТОПОЛ ГРУП, 2017. – Вип. 3 (32). – С. 146–154.
21. Удовиченко І. В. Принципи та умови розроблення й використання методичного забезпечення вчителями старшої профільної школи / І. В. Удовиченко // Нова педагогічна думка. – 2017. – № 3 (91). – С. 18–21.
22. Удовиченко І. В. Реалізація компетентнісного підходу в процесі навчання учнів географії в загальноосвітніх навчальних закладах / І. В. Удовиченко // Український педагогічний журнал. – 2017. – № 3. – С. 116–123.
23. Удовиченко І. В. Проблеми географічної освіти в контексті формування громадянської компетентності учнів школи засобами сучасного підручника /

І. В. Удовиченко // Проблеми сучасного підручника : [зб. наук. пр.]. – Київ : Педагогічна думка, 2017. – Вип. 19. – С. 354–361.

24. Удовиченко І. В. Навчально-методичне забезпечення як основа практичної діяльності вчителя географії / І. В. Удовиченко // Педагогічні науки : [зб. наук. пр.]. – Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2017. – Вип. 69. – С. 9–14.

25. Удовиченко І. В. Особливості формування системи навчальних понять з географії в учнів старшої школи / І. В. Удовиченко // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : [зб. наук. пр.]. – Глухів : ГНПУ, 2017. – Вип. 3 (35). – С. 161–166.

26. Удовиченко І. В. Особливості формування базових і предметних компетентностей учнів старших класів загальноосвітньої школи у процесі навчання географії / І. В. Удовиченко // Український педагогічний журнал. – 2017. – № 4. – С. 88–96.

27. Удовиченко І. В. Організація освітньої діяльності учнів старшої школи за допомогою навчальних програм з географії / І. В. Удовиченко // Педагогічні науки : [зб. наук. пр.]. – Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2017. – Вип. 70. – С. 7–11.

28. Удовиченко І. В. Інтеграція природничо-наукових та комп'ютерно-інформаційних знань на уроках географії в старшій профільній школі / І. В. Удовиченко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2017. – № 7 (143). – С. 10–16.

29. Удовиченко І. В. Значення навчально-методичного забезпечення у процесі формування системи географічних знань і компетентностей школярів / І. В. Удовиченко // Витоки педагогічної майстерності : [зб. наук. пр.]. – Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2017. – Вип. 20. – С. 246–250.

30. Удовиченко І. В. Інтеграція суспільно-наукових знань на уроках географії в старших класах профільної школи / І. В. Удовиченко // Молодь і ринок. – 2018. – № 1. – С. 92–96.

31. Удовиченко І. В. Особливості використання тестових моделей на уроках географії в старшій школі / І. В. Удовиченко // Український педагогічний журнал. – 2018. – № 1. – С. 68–73.

32. Удовиченко І. В. Формування критичного мислення в учнів старшої школи на заняттях з географії засобами інформаційно-комунікаційних технологій / І. В. Удовиченко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2018. – № 1 (68). – С. 30–34.

33. Удовиченко І. В. Підручник з географії як складник навчально-методичного забезпечення закладів загальної середньої освіти / І. В. Удовиченко // Проблеми сучасного підручника : [зб. наук. пр.]. – Київ : Педагогічна думка, 2018. – Вип. 20. – С. 495–503.

34. Удовиченко І. В. Навчання географії учнів старшої профільної школи засобами формування громадянської компетентності / І. В. Удовиченко // Нова педагогічна думка. – 2018. – № 2 (94). – С. 140–143.

35. Удовиченко І. В. Педагогічні умови навчання географії в старшій школі на профільному рівні на прикладі вивчення процесів глобалізації / І. В. Удовиченко // *Нова педагогічна думка*. – 2018. – № 3 (95). – С. 96–98.

36. Удовиченко І. В. Використання навчальних презентацій на уроках географії профільного рівня в школі / І. В. Удовиченко // *Комп'ютер у школі та сім'ї*. – 2018. – № 6 (150). – С. 24–28.

37. Удовиченко І. В. Використання освітніх інтернет-сервісів в організації процесу навчання географії в закладах загальної середньої освіти / І. В. Удовиченко, М. Р. Солотвінський // *Комп'ютер у школі та сім'ї*. – 2018. – № 7 (151). – С. 23–29.

**Публікації в наукових фахових виданнях іноземних держав
та які входять до міжнародних наукометричних баз даних**

38. Удовиченко І. В. Особенности обучения географии в старшей школе на профильном уровне в Украине [Электронный ресурс] / И. В. Удовиченко // *National educational internet portal*. Регистрационный номер в Государственном регистре информационных ресурсов. – 2017. – 7 с. – Режим доступа : <http://adu.by/ru/o-portale.html>, <http://adu.by/ru/glavnaya-stranitsa/1614-osobennosti-obucheniya-geografii-v-starshej-shkole-na-profilnom-urovne-v-ukraine.html>.

39. Удовиченко І. В. Географическое образование учеников старшей профильной школы Украины в контексте формирования предметной компетентности / И. В. Удовиченко // *Osterreichisches multiscience journal*. – Austria : Innsbruck, 2018. – № 3. – Р. 26–29.

40. Удовиченко І. В. Вивчення процесів глобалізації учнями старшої профільної школи : інтегрований підхід / І. В. Удовиченко // *Virtus : Scientific journal*. – Montreal : СРМ «ASF», 2018. – Issue 21. – Р. 165–167.

41. Удовиченко І. В. Особенности становления та розвитку навчальної дисципліни географії в школах України / І. В. Удовиченко // *Science and education a new dimension : [pedagogy and psychology]*. – Budapest, 2018. – Vol. 66, Issue 162. – Р. 62–65.

42. Удовиченко І. В. Особенности обучения географии старшеклассников на профильном уровне в современной украинской школе / И. В. Удовиченко // *Science and education a new dimension : [pedagogy and psychology]*. – Budapest, 2018. – Vol. 70, Issue 170. – Р. 60–62.

43. Удовиченко І. В. Дидактические условия формирования творческой личности в профильных заведениях нового типа Украины / И. В. Удовиченко // *Slovak international scientific journal*. – Bratislava, 2018. – Vol. 2, № 17. – Р. 37–39.

44. Topuzov O. M. Development of geography as a school subject in the economy of informational society / O. M. Topuzov, O. F. Nadtocka, I. V. Udovychenko // *Scientific and technological revolution of the XXI century'2018 : [international scientific publication]*. – Karlsruhe-Germany : Published by Sergeieva&Co, 2018. – Р. 22–25.

45. Удовиченко І. В. Жаңа типті Украинаның бағдарлы мекемелерінде шығармашылық тұлға қалыптастырудың дидактикалық шарттары / И. В. Удовиченко // *Хабаршы : педагогикалық ғылымдар*. – Алматы : Эл-Фараби атындағы Казак ултык университеті, 2018. – № 3 (56), 3-бол. – С. 30–34.

Статті в наукових виданнях

46. Удовиченко І. В. Використання інтеграційної моделі «Трилисник» на уроках географії екологічного спрямування / І. В. Удовиченко // Географія в інформаційному суспільстві : [зб. наук. пр.]. – Київ : ВГЛ Обрії, 2008. – Т. IV. – С. 341–343.

47. Удовиченко І. В. Проблеми та перспективи розвитку вищої освіти та науки / І. В. Удовиченко // Вища освіта України : [темат. випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»]. – Київ : Гнозис, 2008. – Т. I (8). – С. 482–487.

48. Удовиченко І. В. Особливості глосарію географічної регіоналістики та районування, специфіка визначення та функціонування регіональних одиниць в Україні / І. В. Удовиченко // Україна : географія цілей та можливостей : [зб. наук. пр.]. – Київ : ФОП «Лисенко М. М.», 2012. – Т. 1. – С. 336–338.

49. Удовиченко І. В. Проблеми географічної освіти в контексті формування громадянської компетентності учнів засобами курсів краєзнавчого спрямування / І. В. Удовиченко // Українська географія : сучасні виклики : [зб. наук. пр.]. – Київ : Прінт-Сервіс, 2016. – Т. I. – С. 214–216.

50. Удовиченко І. В. Актуальність використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії в школі / І. В. Удовиченко // Людина віртуальна : нові горизонти : [зб. наук. пр.]. – Монреаль : СРМ «ASF», 2018. – С. 79–80.

51. Удовиченко І. В. Формування компетентного випускника сучасної школи засобами навчання географії на профільному рівні : [зб. наук. пр.] / І. В. Удовиченко // Лабіринти реальності : [матер. Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Монреаль : СРМ «ASF», 2018. – С. 45–47.

Науково-методичні матеріали

52. Удовиченко І. В. Районний (міський) методичний кабінет : [метод. рек.] / І. В. Удовиченко // Теорія – методика – практика. – Суми : РВВ СОІППО, 2007. – Вип. 2. – 50 с.

53. Удовиченко І. В. Організаційно-функціональна модель діяльності методичної служби Сумської області : [метод. рек.] / І. В. Удовиченко // Теорія – методика – практика. – Суми : РВВ СОІППО, 2007. – Вип. 3. – С. 4–5.

54. Удовиченко І. В. Сумська область / І. В. Удовиченко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2008. – № 6–8. – С. 2–3.

55. Удовиченко І. В. Кросворд «Сумщина» / І. В. Удовиченко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2008. – № 6–8. – С. 70–71.

56. Удовиченко І. В. Вивчення, узагальнення, схвалення, поширення передового педагогічного досвіду : [метод. рек.] / [І. В. Удовиченко, І. О. Захарова, Г. Ф. Сударева та ін.]; за ред. І. В. Удовиченко. – Суми : РВВ СОІППО, 2010. – 42 с.

57. Удовиченко І. В. Усе про передовий педагогічний досвід : [метод. рек.] / [І. В. Удовиченко, І. О. Захарова, Г. Ф. Сударева та ін.] // Управління освітою. – 2012. – № 1. – С. 2–14.

Опубліковані праці апробаційного характеру

58. Удовиченко І. В. Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу / І. В. Удовиченко // Менеджмент за умов трансформаційних інновацій : виклики, реформи, досягнення : [матер. Міжнар. наук. конф.]. – Суми : РВВ СОІППО, 2007. – Ч. 2. – С. 70–72.

59. Удовиченко І. В. Географічний комплекс – засіб навчання географічному краєзнавству / І. В. Удовиченко // Краєзнавство : науково-методичний та практичний аспекти : [матер. Всеукр. наук.-практ. конф.]. – Суми : РВВ СОІППО, 2011. – С. 124–127.

60. Удовиченко І. В. Особливості підготовки та підтримки, на сучасному етапі розвитку освіти, учителів, які працюють з обдарованою учнівською молоддю / І. В. Удовиченко // Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави : [матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2011. – Ч. 2. – С. 229–238.

61. Удовиченко І. В. Проекти та програми у роботі з обдарованою учнівською молоддю : науково-методичне, організаційно-педагогічне забезпечення / І. В. Удовиченко, Ю. М. Мороз // Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави : [матер. V Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2012. – С. 321–327.

62. Удовиченко І. В. Трудове виховання обдарованої учнівської молоді в системі ціннісних професійних орієнтацій / І. В. Удовиченко, В. В. Удовиченко // Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави : [матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2013. – С. 212–215.

63. Удовиченко І. В. Мотивація в системі ціннісних життєвих орієнтацій обдарованої дитини / І. В. Удовиченко, В. В. Удовиченко // Інновації та моделі безперервної освіти : [матер. Міжнар. пед. конгр.]. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2013. – С. 154–160.

64. Удовиченко І. В. Андрагогіка : методична К-взаємодія / І. В. Удовиченко // [матер. VI Міжнар. фест. пед. іннов.]. – Черкаси : ЧОІППО, 2014. – С. 102–106.

65. Удовиченко І. В. Особливості глосарію за напрямом «обдарована учнівська молодь» / І. В. Удовиченко // Обдарована молодь – успішна держава : [матер. обл. наук.-практ. конф.]. – Суми : РВВ СОІППО, 2014. – С. 278–281.

66. Удовиченко І. В. Специфіка використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії в школі у контексті реалізації моделі «К-взаємодії» / І. В. Удовиченко // Освітні й наукові виміри географії : [матер. Всеукр. наук.-практ. конф.]. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2016. – С. 278–282.

67. Удовиченко І. В. Формування базових і предметних компетентностей учнів старшої школи на уроках географії / І. В. Удовиченко // Особистісно-професійна компетентність педагога : теорія і практика : [матер. II Всеукр. наук.-метод. практик. конф.]. – Суми : НІКО, 2018. – С. 343–345.

68. Удовиченко І. В. Сучасні особливості географічної освіти в школі: проблеми та перспективи / І. В. Удовиченко // Географія в КНУ імені Тараса Шевченка : 85 років – досягнення та перспективи (GTSNU) : [матер. Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Київ : Прінт-Сервіс, 2018. – С. 298–300.

69. Удовиченко І. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії в старшій профільній школі / І. В. Удовиченко // Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості : [матер. X Всеукр. наук.-практ. конф.]. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. – № 1 (68). – С. 257–259.

70. Удовиченко І. В. Реалізація компетентнісного підходу в підручниках з географії для закладів загальної середньої освіти / І. В. Удовиченко // Проблеми сучасного підручника : [матер. Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Мінськ ; Київ : Педагогічна думка, 2018. – С. 86–89.

71. Удовиченко І. В. Формування предметної географічної компетентності випускників нової профільної української школи / І. В. Удовиченко // Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави : [матер. Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. – С. 266–268.

72. Удовиченко І. В. Значення елективного курсу у формуванні компетентного випускника нової української школи / І. В. Удовиченко // Особистісно-професійна компетентність педагога : теорія і практика : [матер. III Всеукр. наук.-метод. практ. конф.]. – Суми : НІКО, 2019. – С. 333–335.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дослідження

73. Удовиченко І. В. Модернізація освіти України в контексті Болонського процесу : проблеми та перспективи / І. В. Удовиченко // Педагогічна Сумщина. – 2007. – № 3. – С. 6–11.

74. Удовиченко І. В. Післядипломна педагогічна освіта Сумщини / І. В. Удовиченко // Педагогічна Сумщина. – 2007. – № 4. – С. 25–33.

75. Удовиченко І. В. Перша обласна красзнавча вікторина «Сумщина» / І. В. Удовиченко // Педагогічна Сумщина. – 2008. – № 3. – С. 46–48.

76. Удовиченко І. В. Плануємо роботу методичних структур галузі освіти області / І. В. Удовиченко // Педагогічна трибуна. – 2008. – № 7–8. – С. 7–8.

77. Удовиченко І. В. Методична робота / І. В. Удовиченко // План роботи Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на 2008–2009 н. р. – Суми : РВВ СОШПО, 2008. – С. 25–45.

78. Удовиченко І. В. Роль методичної роботи в підвищенні професійної підготовки вчителя / І. В. Удовиченко // Педагогічна трибуна. – 2009. – № 7. – С. 2–3.

79. Удовиченко І. В. Методична робота в підвищенні професійної підготовки вчителя / І. В. Удовиченко // Педагогічна трибуна. – 2011. – № 7–8. – С. 7–8.

80. Удовиченко І. В. Інформаційно-комунікаційні технології – невід’ємна складова роботи методичного кабінету з педагогами / І. В. Удовиченко // Педагогічна трибуна. – 2012. – № 5. – С. 4–5.

81. Удовиченко І. В. Нові стандарти – шлях до успіху / І. В. Удовиченко // Педагогічна трибуна. – 2013. – № 7–8. – С. 6–7.

82. Удовиченко І. В. Виявлення, підтримка, розвиток обдарованої дитини / І. В. Удовиченко, Г. С. Панасюра // Освіта Сумщини. – 2015. – № 1. – С. 61–63.

83. Удовиченко І. В. У фокусі методичної уваги : система роботи / І. В. Удовиченко. – Суми : НВВ СОШПО, 2016. – 20 с.

84. Удовиченко І. В. Моніторинг якості освіти в закладах загальної середньої освіти Сумської області у 2017–2018 н. р. : [інф.-аналіт. бюл.] / [І. В. Удовиченко, О. І. Остапенко, Г. М. Браткова]; за ред. І. В. Удовиченко. – Суми : НВВ СОШПО, 2018. – Вип. 3. – 100 с.

АНОТАЦІЯ

Удовиченко І. В. Методичні засади навчання географії учнів 10–11 класів на профільному рівні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (географія). – Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2019.

Дисертаційне дослідження присвячене актуальній проблемі сучасної педагогічної науки – організації процесу навчання географії на профільному рівні. У науковій праці на підставі аналізу нормативних документів, стану розробленості цієї проблеми в науковій теорії та педагогічній практиці визначено методичні засади й педагогічні умови навчання в контексті концептуальних вимог щодо нової української школи, розроблено методичну систему навчання географії на профільному рівні людино- та географоцентричного спрямування у складі п'яти побудованих і двох удосконалених моделей, навчально-методичних комплексів (навчально-тематичні плани, навчальні програми, навчальні посібники, навчальні географічні карти, банки запитань, тематичні завдання електронних збірників, тестові вправи, дидактичні матеріали для оцінювання навчальних досягнень учнів, конспекти інтегрованих уроків) регіонального та логістичного спрямувань. Уведено до науково-методичного обігу поняття «колективно компетентнісна взаємодія», «логіпрактикум»; уточнено дефініцію понять «навчально-методичне забезпечення», «навчально-методичний комплекс», «навчально-методичний комплект».

Ключові слова: методичні засади, засоби навчання географії, профільний рівень, учні 10–11-х класів, нова українська школа, географоцентричний зміст навчання, методична система навчання.

АННОТАЦИЯ

Удовиченко И. В. Методические основы обучения географии учеников 10–11 классов на профильном уровне. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (география). – Институт педагогики Национальной академии педагогических наук Украины, Киев, 2019.

Диссертационное исследование посвящено актуальной проблеме современной педагогической науки – организации процесса обучения географии на профильном уровне. В научной работе на основании анализа нормативных документов, состояния разработки этой проблемы в научной теории и педагогической практике определены методические основы и педагогические условия обучения в контексте концептуальных требований к новой украинской школе, разработана методическая система обучения географии на профильном уровне человеко- и географоцентрического направления в составе пяти построенных и двух усовершенствованных моделей, учебно-методических комплексов (учебно-тематические планы, учебные программы, учебные пособия, учебные географические карты, банки вопросов, тематические задания электронных сборников, тестовые упражнения, дидактические материалы для оценивания учебных достижений учеников, конспекты интегрированных уроков) регионального и логистического направлений. Введены в научно-методический обиход понятия «коллективно компетентностное взаимодействие», «логипрактикум»; уточнена дефиниция понятий «учебно-методическое обеспечение», «учебно-методический комплекс», «учебно-методический комплект».

Ключевые слова: методические основы, средства обучения географии, профильный уровень, ученики 10–11-х классов, новая украинская школа, географоцентрическое содержание обучения, методическая система обучения.

SUMMARY

Udovychenko I. V. Methodical basis of the education geography of the 10–11 grades students at the profile level. – Manuscript.

Thesis for a doctor degree in pedagogical sciences, speciality 13.00.02 – theory and methods of education (geography). – Institute of pedagogy National academy of pedagogical sciences of Ukraine, Kyiv, 2019.

The methodical educational system is theoretically grounded, its components are characterized, geography-center theoretical and methodical principles of studying geography at the profile level are substantiated, prospects for improvement in the light of reformation processes in education are determined.

On the basis of concretization and logical unity of philosophical and cultural, psychological and pedagogical factors, organizational, methodical aspects and pedagogical terms of studying geography of senior students of senior profile high school in the context of the requirements for the new Ukrainian school are substantiated. Psychological and pedagogical terms of designing and implementing the content of training, principles of its design, the specificity of the formation of the system of educational knowledge and the structure of scientific and methodological knowledge in geography, taking into account age psychological characteristics of senior students, are presented. Author's interpretation of the concepts: «teaching and methodological support», «educational-methodical complex», «educational-methodical kit» (with specification of corresponding abbreviations), «collective competent interaction» (C-interaction) is given.

The study theoretically developed and proposed a methodical teaching system, characterized its components, substantiated the geographic-center theoretical and methodological foundations of teaching geography at the profile level, determined and theoretically justified the methodical approaches and principles for selecting and designing the content of geography learning at the profile level. The methodological system of training in the totality of its components is presented and substantiated: subsystems (organizational activity, cognitive activity), concepts (paradigm, procedure-technological, effect-theoretical), aimed at increasing the efficiency of educational and cognitive activity and obtaining personally (knowledge, activity, value components and levels of educational achievements (high (productive), sufficient (reproductive-productive), medium (reproductive), initial (elementary) and social significant result, experimental testing which aims at realizing the goals of geography students learning objectives at the profile level.

The educational and methodical support for the implementation of the content of geography study at the profile level is developed and substantiated, which consists of: educational programs, teaching and methodical aids, contour maps, bank of C-direction questions and thematic tasks (E-book), didactic materials for the assessment of students' academic achievements, syllabuses of binary, integrated competency-oriented lessons. The choice of spatial concepts of scientific and methodical knowledge on geography of students of the 10–11th grades was made, schematic correlation between the volume and contents of learning concept is suggested; list of additional concepts on geography to the profile level curricula of the 10–11th grades, thematic issues for special courses, electives, courses optionally and the page pattern of profile level textbook on geography is given. The author's training program was developed and the introduction of elective course «Lean-logistics in geography» into the profile education process of the 11th grade students and the feasibility of the end-to-end study of certain topics (Globalization, logistics etc.) was substantiated; regional educational geographic complex consisting of curriculum, manual, geographic maps, developing games, test models, teacher's guide was developed. The feasibility of introducing a competency-based approach to C-direction geography training models and using information and communication technologies, geographic information systems, hotlist, multimedia scrapbook, mind mapping software, cure-code, and pedagogical software in the process of studying geography at the core level at school is grounded.

The undertaken research allowed to verify experimentally and to prove the efficiency and effectiveness of the proposed methodical approaches to geography study at the profile level, to conclude that the implementation of the methodical principles of students' teaching in senior profile high school creates terms for competence-oriented education of senior students, according to their individual inquiries and potential opportunities. Thus, the undertaken research allowed proving the hypothesis of the study by substantiating the effectiveness of geography studying at the profile level by students of general secondary educational establishments on developed, substantiated, tested pedagogical terms.

Key words: methodical principles, teaching aids studying geography, profil level, students of the 10–11th grades, new Ukrainian school, geography-center content of learning, methodical system of teaching.

Підписано до друку 01.08.2019 р.
Формат 60x90/16.
Папір офсетний № 1.
Гарнітура «Таймс». Друк офс.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 588.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3062 від 17.12.2007.